

III. A független Ukrajnában

1. téma. Az európai integráció felé vezető úton

A Szovjetunió összeomlása után Ukrajna 1991. augusztus 24-én kikiáltotta függetlenségét, miáltal Kárpátalja a független ukrán állam közigazgatási egységévé vált. A szovjet típusú intézmények, gazdaságok frontális változásokon mentek keresztül.

Az eredményesen működő Határőr Agrárcég-Kolhoz a kilencvenes évek közepén a kolhozokat felszámoló hatályos ukrán privatizációs törvény áldozata lett. Földterületét a kolhoztagok között osztották fel, azóta egyre hanyatló magángazdálkodásnak lehetünk tanúi. Egyre több szántóföld hever paragon, nincs, aki megművelje, illetve nem lehet belőle megélni. A széthullott gazdaság miatt a falusi emberek egy része az iparban, jelentős része külföldön keres munkát, megállíthatatlan a kivándorlás, bekövetkezik a falvak elöregedése, a helyi magyarság látványos fogyása.

A tőkével rendelkező és ügyeskedő agrárvállalkozók több száz hektáros földet vásároltak fel. Egy új földbirtokos és napszámos réteg van kialakulóban. Számottevő a háztáji gazdálkodással foglalkozók száma.

Tiszabökény népessége a XIX. század második felétől a XX. század végéig a fokozatos gyarapodás útján haladt. A független Ukrajnában már kezdetét vette a lakosság lassú fogyása.

A különböző években készített adatfelvételek szerint 1851-ben 553, 1862-ben 799, 1900-ban 804 fő élt a község területén. Az 1910-es népszámlálás során Tiszabökény 886 lakosa közül 80 %-a vallotta magát magyar anyanyelvűnek, 20 %-ot tett ki az egyéb nemzetiség (ruszin, zsidó, cigány, német). A későbbiekben lebonyolított népszámlálás során 1941-ben 1160, 1989-ben 2 600 lakost regisztráltak, ebből 2 550 magyarnak vallotta magát. A 48 év alatt összlakossága kb. 829 fővel nőtt.

Tiszabökény népessége a 2001-es népszámlálási adatok alapján 2 216 fő volt. Ebből 2 144 magyar. 1989–2001 között lakossága 384 fővel csökkent.

A lakosság számának alakulása Tiszabökényben

Év	Lakosság, fő	Megjegyzés
1851	553	Ebből 64 római katolikus, 292 görögkatolikus, 186 református, 22 zsidó vallású.
1862	799	A ruszin mellett divatozó nyelv a magyar.
1900	804	Ebből 35 német, 15 rutén anyanyelvű, illetve 81 római katolikus, 389 görögkatolikus, 3 evangélikus, 257 református, 123 izraelita, 1 egyéb vallású.
1910	886	

1921	875	9 csehszlovák, 22 orosz, 704 magyar, 90 zsidó, 50 külföldi.
1938	1150	
1941	1160	98 római katolikus, 618 görögkatolikus, 354 református, 2 evangélikus, 94 izraelita vallású.
1945	1100	
1969	1956	
1982	2000	
1989-1991	2600	Ebből 2 550 magyar.
2001	2216	Ebből 2 144 magyar.

Az elmúlt évek eseményei, illetve a 2022. február 24-én megkezdődött teljes körű háború jelentősen felgyorsították az elvándorlást Tiszabökényből.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK:

- Mikor kiáltották ki Ukrajna függetlenségét?

- Kik voltak a független Ukrajna eddigi államfői?

2. téma. Lakóhelyünk közigazgatási intézményei, épületei és emlékművei

Közigazgatás. Tiszabökénynek 1971-ig külön községi tanácsa volt Farkasfalvával együtt, mivel 1949-ben hivatalosan is egybeolvasztották a két egymásba épülő községet. A települési összevonás következtében Tiszabökényben felszámolták az önálló közigazgatását, így Tiszapéterfalva társközsége lett. Azaz közigazgatásilag már több mint 50 éve Péterfalvához tartozik. A hivatali ügyintézés 80-as években a helyi gazdaság közreműködésével emelt kétszintes épületben folyik.

2020-ban újabb közigazgatási reformot hajtottak végre. Jelenleg Tiszapéterfalva a Tiszahát 16 társult községének lett a közigazgatási központja, mintegy 20 ezer lakost szolgál ki. Itt székel a polgármester, a titkár, a végrehajtó bizottság és a képviselőtestület. Polgármester: **dr. Oroszi József**.

**Tiszapéterfalvi Polgármesteri
Hivatal**

Fotó: Fuchs Andrea

Tiszabökényi Óvoda

Fotó:

Fuchs Andrea

Bölcsőde és óvoda. Az 1998-as tiszai árvíz után **Homoki Erzsébet**, a Tiszapéterfalvi Polgármesteri Hivatal vezetője és **Dupka György**, a MÉKK elnöke kezdeményezte az intézmény felépítését, a 2000-2003-as években közadakozásnak köszönhetően átadásra került a kétszintes, 90 férőhelyen bölcsőde és óvoda. A kuruc szabadságharc 300. évfordulója alkalmából ezt az eseményt a II. Rákóczi Ferenc Községi Ház és óvoda falára 2003. július 13-án került emléktábla is megörökítette.

Az intézmény fenntartását a polgármesteri hivatal biztosítja. Fűtésrendszere e rövid idő alatt tönkrement. Szűkség volt a kazánra, csövek illetve radiátorok cseréjére. A fejlesztésnek köszönhetően a teljes fűtésrendszer cseréjére sor került. A projekt befejeződött, az óvoda fűtése működik.

Szakképzett nevelők, ápolók gondozzák az ide került bölcsődei és óvodás korú gyermekeket. Éberrel figyelnek a gyerekek egészségügyi állapotára, évkoruknak megfelelő fejlődésükre, megfelelő étkezésükre, az óvoda és a gyerekek higiéniai állapotára. Az intézmény jelenlegi vezetője **Duszin Edina**.

Cím: **Tiszabökényi Bölcsőde-Óvoda**. 90354, **Tiszabökény**, Móricz Zsigmond u. 10. E-mail: bobovednz@gmail.com

**Emléktábla a kuruc szabadságharc
300. évfordulójára**

Fotó: Fuchs Andrea

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK:

- Gyarapítsd ismereteidet az óvoda múltjáról!

Iskola. A *Tiszabökényi Gimnázium* (korábban (Tiszabökényi Általános Iskola) Kárpátalja egyik legrangosabb tanintézménye.

Múltjából. A szervezett oktatást a kezdettől egészen az 1944 őszén bekövetkezett szovjet szovjet államosításig egy református elemi iskola (**Sütő Dezső** református lelkész, **Kocsis János** tanító) és egy állami elemi iskola működött (**Huszt Lajos** igazgató, **Márkus Menyhért**, **Fóris Miklósné sz. Kövér Emma**, **Zsedényi Valéria** tanítók), oktatták a tanulóknak a *Bibliát*, a hit-tant az erkölcsant és az elemi ismereteket: írást, olvasást, számolást.

1945-től újra indul a magyar elemi, 1949-től általános iskolája van. 1958 szeptemberétől a tivadarfalvai **Varga Lászlót** fizikatanárt nevezték ki igazgatónak a hétosztályos iskolába. Legnagyobb ntette, hogy a Bíró Andor vezette Határőr Kolhoz támogatásával, a gazdaság költségén sikerült felépítnie egy 540 férőhelyes iskolát, amelynek átadására 1979 szeptemberében került sor. Ugyanakkor a hiányosságokat kiküszöbölve a tanintézet csak 1980. január 11-én kezdett el működni. Varga László 2010. augusztus 26-án, 52 éves pedagógiai szolgálat után vonult nyugdíjba. Ez idő alatt több mint 1600 végzős került ki a keze alól, 140 tanár váltotta egymást, sokszor az ő végzősei. Számos kitüntetés, rangos elismerés birtokosa, többek között az Ukrajna érdemes pedagógusa címet is kiérdemelte.

A rendszerváltozás idején az 1991/92-es tanévben a 257 gyereket 19 pedagógus oktatja. A szomszédos Péterfalvi Kölcsey Ferenc Középiskolában és a Református Líceumban, valamint a péterfalvi Szakiskolában anyanyelvükön tanulhatnak tovább.

A **Varga László** nyugállományba történő vonulása utáni máig tartó időszakban (10 év alatt) már három iskolaigazgató – **Veres Csaba**, **Szuszik Szergej**, **Borgató Szilvia** - váltotta egymást.

A legutóbbi iskolareform következtében a magyar tannyelvű tanintézetet *Tiszabökényi Gimnáziumnak* nevezték el.

Tiszabökényi Gimnázium

Fotó: Fuchs Andrea

A kiváló tanulmányi átlagáról híres iskola évről évre begyűjti mind a járási, mind a megyei tantárgyi vetélkedők első helyezéseit. Szakképzett tanári gárda gondoskodik a tanulók képzéséről. A magyar tananyelvű intézmény gondoskodik a hagyományápolásról; a nemzeti ünnepeken a gyerekek és a tanárok előadással készülnek. A tanulás reggelente tornával indul, ami hozzájárul a tanulók egészségének megőrzéséhez.

A tanintézetnek jelenleg 240 tanulója van. Az iskola tantestülete fontosnak tartja a munkára nevelést; a munkaóra keretein belül a gyerekek betekintést nyerhetnek különböző szakmákba és megismerkedhetnek a földműveléssel is.

Szakkörök biztosítják a tantárgyak alaposabb és szélesebb körű megismerését, továbbá lehetőség van egyéni foglalkozásokra is igény szerint.

Az intézményt jelenleg **Borgató Szilvia** igazgató vezeti.

Web: <http://https://www.facebook.com/altalanosiskola.tiszabokenyi>

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK:

- Gyarapítsd ismereteidet az iskola múltjáról!

Kincses családtípusú Gyermekotthon. A bökényi *Kincses házaspár* családtípusú gyermekotthona 2005 novemberében kezdte el működését – 8 gyermeket nevelnek: 2 vérszerinti gyermekük mellett 6 árva gyermek felnevelését vállalták el.

A gyermekek egész picikén kerültek a családba: négy 1 éves gyermeket kaptak, egy 2 éveset és egy 4 éveset. Kicsik voltak, rendkívül gyengék és betegesek. Ám az évek folyamán rengeteget fejlődtek, megerősödtek és szinte „kivirágoztak”.

Életkoruk szerint most van egy 11 évesük, egy 12 évesük, négy 16 évesük, egy 18 éves lányuk és egy 19 éves nagyfiúk. Mindannyian magyar gyermekek, magyar iskolában tanulnak. Az otthon vezetői: **Kincses Tímea** és **Kincses István**.

Kultúrház. A kultúrház a Zrínyi Ilona fő utcán, az ortodox templom mellett található. Az elmúlt században egy régi uradalmi házban a szovjet korszak idején klub és mozi terem, mellette egy vegyes bolt működött. A falu fiataljai ide jártak moziba, és hétvégi táncmulatságokat rendeztek, az épület mögött sportolásra alkalmas focipálya, kuglizó, és a kolhoz jégve-
rmeit alakították ki.

A Határőr Kolhoz a szűknek bizonyult klub helyén egy tágas, többfunkciós kultúrházat épített, amelynek a felavatására a 60-as évek elején került sor. Ma a kultúrház a helyi magyar közösség központja. Jelenleg **Kovály Csilla**, a Magyar Kultúra Lovagja a kultúrház igazgatója. Irányítása alatt tevékenykedik a hagyományőrző *Tisza Csillag Kórus*, amelynek szintén a vezetője.

Tiszabökényi Kultúrház

Fotó: Fuchs Andrea

Könyvtár. A *Tiszabökényi Fiókkönyvtár* a Kultúrházban kapott kétszobányi helyet, amely röviddel a Kultúrház megnyitása után pár száz kötettel létesült. Az időközben közel 5 ezren feletti magyar és ukrán könyvel rendelkező intézményt jelenleg **Fóris Ibolya** könyvtáros vezeti. Az elmúlt évek során számos alkalommal rendeznek író-olvasó találkozókat, folyóirat- és könyvbemutatókat, tematikus könyvkiállításokat, fogadták a kárpátaljai, felvidéki újvidéki, erdélyi és a muravidéki írókaravánokat.

Egészségügyi rendelőintézet. Az 50–80-as években az orvosi szakrendelés a Fő utca melletti Stark-kúria épületében folyt, nagyon mostoha körülmények között. Ugyszólván haláláig egy ukrán származású felcser, **Lipej Iván** viselte gondját az embereknek.

Azóta más épületben a település egészségügyi szolgáltatását a *Tiszabökényi Családorvosi Rendelő* látja el, az itt dolgozók gondoskodnak a beteg gyermekek és felnőttek ellátásáról.

A tiszabökényi Árpád-házi Szent Erzsébet játszótér felavatására 2021. november 3-án került sor. A játszótér projektje a Tiszabökényi Római Katolikus Egyházközség lebonyolításában Magyarország Kormánya támogatásának köszönhetően és a Péterfalvi Polgármesteri Hivatal közreműködésével valósult meg, abból az alkalomból, hogy Tiszabökényről 790 évvel ezelőtt történt először említés a hivatalos okmányokban.

Fotó: Fuchs Andrea

Emlékjelek Bökényben. A településen található emlékjelek, épített örökségek szorosan kapcsolódnak a különböző történelmi időszakokhoz.

A táblázat szerint Tiszbökény területén több mint 30 nemzeti és etnikai emlékhelyet vetünk számba:

Emlékjel megnevezése	Helye	Típusa	Avatás	Állította	Alkotó
A Gyászoló anya szobra. A II. világháborúban a szovjetek oldalán elesett 7 bökényi önkéntes emlékműve	Bökény központi emlékparkja	Anyaszobor műköből, feliratozott beton emlékfallal	1968	Határőr Agrárcég	
Rákóczi turulmadaras emlékműve	Tiszabökény-Tiszabecs-Tiszaújlek határában	Négyszög alakú földhalom, betonoszlop, a csőrében kardot tartó turulmadárral	Az első emlékmű avatása: 1903 októbere, 1945-ben lebontották. Újra-avatása 1989. VII.16.	Határőr Agrárcég	<i>Keisz Gellért, Lész Volodimir építész, Rusznák Tarasz szobrász</i>
A sztálinizmus és a II. világháború tiszabökényi és farkasfalvai áldozatai tiszteletére	A római katolikus templom emlékparkja	Feliratos gránit emlékmű. Tiszabökény: 13 civil- és 8 katonáldozat. Farkasfalva: 12 civil és 2 katonáldozat.	1996	Dupka György, és az önkormányzat. 2016-ban a Gulág Emlékbizottság tám. felújították	<i>Jendrék Tibor és fia, Sándor kőfaragó</i>
Árpádsávos kereszt a millennium tiszteletére	A tiszafarkasfalvi Fogarassy kúria parkja	Fakereszt	2000	MÉKK, 2021-ben felújították	<i>Gergely István ffaragó, Csetfalva</i>
Millenneumi kopjafa az óvoda udvarában	Az óvoda-bölcsőde udvarán	Feliratos kopjafa	2000	MÉKK, önkormányzat	<i>Gergely István ffaragó, Csetfalva</i>
A II. Rákóczi Ferenc Községi Ház és Óvoda-bölcsőde avatási emléktáblája	Az óvoda-bölcsőde falán	Feliratos gránittábla	2003	Községközségből, MÉKK, önkormányzat	<i>Jendrék Tibor és fia, Sándor kőfaragó</i>
Rákóczi-szobor (egész alakos)	Zrínyi Ilona főúton a g.k. templom közelében	Tölgyfa, talapzatán feliratozott gránittábla	2005	MÉKK	<i>Frech Ottó, budapesti ffaragó művész</i>
Kökörceányi Pál, egykori elítélt, Gulág-rab, görög-katolikus parochus emléktáblája	A görög-katolikus fatemplom falán	Feliratozott gránittábla	2006	MÉKK. MZSKE	<i>Jendrék Tibor és fia, Sándor kőfaragó</i>

<i>Bay Mihály és Bay István</i> (apa és fia) egykori kuruc diplomata emléktáblája	a tiszabökényi református templom falán	Feliratozott gránittábla	2006	MÉKK, MZSKE	<i>Jendrék Tibor és fia, Sándor</i> kőfaragó
Kopjafa emléktáblával az 1717-es tatár-betörés áldozatainak emlékére	A tiszafarkasfalvi Fogarassy kúria parkja	Feliratos kopjafa, gránittábla	2007	MÉKK	<i>Gergely István</i> fafaragó, Csetfalva. <i>Jendrék Tibor és fia, Sándor</i> kőfaragó
Római katolikus emlékkereszt az 1945–1956 között elhurcolt kárpátaljai római katolikus hittvalló papoknak, az I. és II. világháború áldozatainak és a történelmi egyházak áldozatainak	A római katolikus templom emlékparkja	Kereszt, műkőből, négy feliratozott emléktáblával	2013	Közüladakozásból	<i>Jendrék Tibor és fia, Sándor</i> kőfaragó
A holokauszt 70. évfordulóján a 130 bökényi zsidó áldozat feliratos emlékoszlopa	Bökény központi emlékparkja	Bevakolt téglaszopra szerelt, feliratos gránittábla	2014.IV. 25.	MÉKK, önkormányzat, MZSKE, KMMI	<i>Jendrék Tibor és fia, Sándor</i> kőfaragó
Árpád-házi Szent Erzsébet rózsakosárral	A római katolikus templom emlékparkja	Egész alakos faszobor, sátor-tetős, fedett talapzaton	2015.XI. 19.	Papp Andrásné vitéz Toldi Katalin Ilona	Ármás Sándor csepei fafaragó alkotása
Jézus Krisztus szobra	A római katolikus templom bejárata előtt	Műkő, betontalapzat, feliratos gránittáblával	2015	Közüladakozásból	<i>Matl Péter</i> munkácsi szobrászművész
Az I. világháborús hősök (1914-1918) emléktáblája a nagy háború befejezésének 100. évfordulóján	A római katolikus templom falán	feliratos gránittábla. A hazáért hősi halált haltak: 17 tiszabökényi/tiszafarkasfalvi, 16 tiszapéterfalvi/tivadarfalui, 4 forgolányi.	2018. VIII. 30.	Tiszabökényi római katolikus egyházközség, Gulág Emlékbizottság	<i>Jendrék Tibor és fia, Sándor</i> kőfaragó
A szovjetellenességért elítélt bökényiek emléktáblája	A római katolikus templom falán	Feliratos gránittábla		Gulág Emlékbizottság	<i>Jendrék Tibor és fia, Sándor</i> kőfaragó

A mártír Bródy Andrá s miniszterelnök, Bencze György és képviselőtársainak emléktáblája	A római katolikus templom falán	Feliratos gránittábla	2016. IV. 25.	Gulág Emlékbizottság	<i>Jendrék Tibor és fia, Sándor</i> kőfaragó
Kökör csény Pál és Árvay Dezső Gulág-rabok emléktáblája		Feliratos gránittábla	2016	Közüadakoóásból és a Gulág Emlékbizottság támogatásával	<i>Jendrék Tibor és fia, Sándor</i> kőfaragó
Emléktáblával az 1717-es tatár betörés áldozatainak emlékére		Feliratos gránittábla	2017	Közüadakoóásból	<i>Jendrék Tibor és fia, Sándor</i> kőfaragó
<i>Any</i> a kőszobra – a VI. Kárpátaljai nemzetközi szobrásztábor adománya	A kultúrház előtt	Mészkő, feliratos tábla	2019. VIII. 19.	Pro Arte - Munkács Civilszervezet, MÉKK	Jitka Kusova csehországi szobrásznő
<i>Egy</i> ensúly kőszobra – a VI. Kárpátaljai nemzetközi szobrásztábor adománya	A farkasfalvi Fogarassy-kúria, a falumúzeum parkjában	Mészkő, feliratos tábla	2019	Pro Arte - Munkács Civilszervezet, MÉKK	<i>Rhea Marmentini</i> spanyolországi szobrásznő

A település fontosabb köztéri szobrai, emlékművei:

Az 1989-ben újraavatott Rákóczi turulmadaras emlékműve

Fotó: Fuchs Andrea

II. Rákóczi fejedelem szobra

Frech Ottó budapesti fafaragó művész alkotása (2005)

Fotó: Fuchs Andrea

Jitka Kusova csehországi szobrásznő Anya című kőszobra (2019) a kultúrház előtt

Fotó: Fuchs Andrea

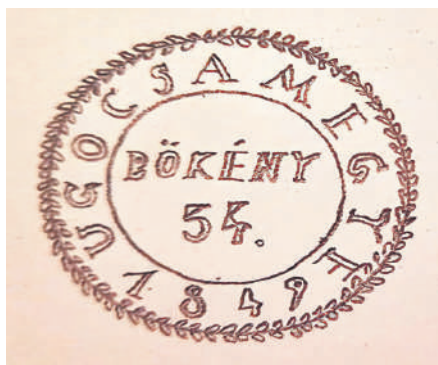
3. téma. Községünk címere és zászlaja

Bökénynek és társközségének, Tiszafarkasfalvának 27 évig volt önálló községi tanácsa. 1971-ben az egybeolvasztott két falut Péterfalvához csatolták. 1971 és 2020 között Tiszapéterfalvával, Tivadarfalvával és Forgolánnal együtt a Tiszapéterfalvi Községi Tanács irányítása alá tartozott.

2020-tól az újabb közigazgatási reform következtében újabb település összevonásokat valósítottak meg. Létrehozták a Tiszahát 16 településének a társulását, amelynek újra Tiszapéterfalva lett a közigazgatási központja. Mindegyik falunak van saját címere. Bökénynek ezentúl hivatalosan kinevezett előjárója van.

Bökény megtartotta az 2008.szeptember 10-én Eszenyben **Molnár Zsolt** (Zsámbok) címerkutató, díszítőfestő-címerkészítő-aranyozó által elkészített saját címerét és zászlaját, amelynek megrendelője **Dupka György**, a Kárpátaljai Határmenti Önkormányzatok Társaságának felelős titkára volt.

Tiszabökény korábbi pecsétjéről és címeréről. Fennmaradt két ugyanazon vörösviasz pecsétjét a Magyar Országos Levéltár őrzi. Átmérőjük nagyjából megfelel a 3,4 cm-nek. A pecsét közepén: „BÖKÉNY 54.” Körirata: „UGOCSA MEGYE 1849.”

Bökény 1849-es pecsétje
Molnár Zsolt (Zsámbok) gyűjtése

Tartalmilag a két pecsét nem szolgál érdemben használható információval. Itt is a pecsét ugyanazon történelmi korszakról árulkodik. Számos ugocsai településhez hasonlóan Tiszabökény pecsétjei is arról tanúskodnak, hogy az 1848-as szabadságharc leverésért követő időkben fennálló Habsburg hatalom községi szinten is korlátozta a jelképek használatát. Megfelelő adatok hiányában, a bökényi lakosok és a községi előjárók egybehangzó véleménye és akarata szerint a múltat ápolva, tiszteletben tartva a település kisnemesi voltát tükröző címerábrázolást vett fel. A címer központi elemének a község közepén ma is álló, ősi Árpád-kori kistemplomot választották, amely ma is a református egyházközségnek ad otthont.

Településünk címere: hegyes talpú pajzs kék mezejében zöld talajon vörös tetős ezüst épület (templom), felette egyszerű bíborbélésű arany korona lebeg. A templom mellett jobbra harangláb. A pajzs felett bíborbélésű, ékköves arany korona látható, amelyből foszlányok ereszkednek növényyszerű indás alakban. Balról: kék-ezüst, jobbról: vörös-arany. A címer alatt hullámos szalagon a község neve olvasható: *Tiszabökény*.

Tiszabökény címere
Molnár Zsolt (Zsámbok) alkotása

Tiszabökény zászlaja
Molnár Zsolt (Zsámbok) alkotása

Tiszabökény zászlaja. Világos krém színű, sárga bojtos sáv körbe szegélyezi. A mezőben látható Tiszabökény címere.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK:

- *Hol és milyen alkalmakkor láthatod Tiszabökény címerét és zászlaját?*

- *Mit jelentenek számodra ezek a jelképek?*

- *Rajzold le Tiszabökény címerét és zászlaját!*

IV. Egyházaink történetéből

Tiszabökény felekezetiileg különösen tarka, négy templomos település, ahol római katolikusok, reformátusok, görögkatolikusok, ortodoxok és – gyarapodó számban – Jehova tanúi élnek egyetértésben.

1. téma. A római katolikus egyházközség

Egyháztörténeti vonatkozásban az elsődlegesen megszervezett *Sásvári-, majd az Ugocsai főesperesség* meglétét a korabeli okmányok is megerősítik. A XIII. századi nagyváradi székeskáptalan *Várad Regestrumában* (egyházi magyar szórvány emlék) említett *Sásvári főesperességnek*, illetve a mellette működő kolostornak 1208–1235 között földbirtoka volt többek között az ugocsai *Bökényben*. A római katolikus egyház értelemszerűen a *Sásvári főesperesség* alá tartozott, amely itt is kinevezte a plébánosokat, biztosította a lelkipásztorok utánpótlását.

A későbbiekben, a tatárjárást követően a főesperesség is nevet váltott, sásváriból *Ugocsai archidiaconatus* lett. Akkori hivatalos elnevezése: *Archidiaconatus de Ugocha - Ugocsai Főesperesség*.

A XI–XII., illetve a XIX. században az *Ugocsai Főesperesség* egyike volt az erdélyi püspökség 13 főesperességének. Ekkor kezdődik meg a kőtemplomok építése. Ismeretes, hogy kezdetben királyi rendelet kötelezte, hogy *minden 10 település templomot építsen*. Hamarosan minden népesebb település saját templomot építtet. 1443–1555 között az Ugocsai Főesperesség 22 plébániájának egyike a Tiszabökényi Római Katolikus Egyházközség volt. 1413-ban az iratok szerint Kántor László bökényi plébánosként működött.

A mohácsi végzetes kimenetelű csata után, 1526-ban bekövetkezett Magyarország két, majd 1541-ben három részre szakadása.

Miután Ugocsa vármegye főispánja és legnagyobb birtokosa, **Perényi Ferenc** 1554-ben protestáns hitre áttért, elvette Kankó várát a ferences szerzetesektől. 1556-tól számos plébánia megszűnt, mert nagy lendülettel folyt a katolikus papoknak a vármegyéből történő kiűzése. A magyar falvak zömében, így Bökényben is a római katolikusok 1553-tól áttértek a református hitre.

445 év telt el, amikor az új tiszabökényi római katolikus templomot **Papp Tihamér** ferences atya kezdeményezésére, **Dupka György** díszpolgár, a templomépítési szakbizottság elnökének vezetésével 1999-ben elkezdték építeni. A vasárnapi szentmiséket váltakozó helyszínekkel (óvoda-bölcsőde épülete, a Fogarassy-kúria kápolnája, a bökényi görögkatolikus fatemplom) is Tihamér atya indította el. 2000–2013 között a munkácsi püspökség jelölte ki a bejáró papokat. **Majnek Antal** megyéspüspök havonta, majd két hetente tartott misét. 2013-tól a kijelölt, állandósított szolgálattevő a ferences **Weinrauch Mórió** atya, plébániai kormányzó.

A legnagyobb összegű támogatást – az összes költség több mint a felét – a magyarországi Nemzeti Erőforrások Minisztériuma biztosította. A munkácsi püspöki hivatal is jelentős összeggel járult hozzá az építkezéshez, s még számos adakozó is segítette a templom elkészültét. Külön meg kell említeni a tiszabökényi híveket, akik szintén derekasan kivették részüket a költ-

ségekből. Legfőbb érdemük azonban az – amit Faragó László beregszászi konzul fogalmazott meg – hogy az árvizek és a többi megpróbáltatás dacára tovább építették a templomot, mert hittek Istenben, s ezért hittek abban is, hogy van jövőjük.

Az Árpád-házi Szent Erzsébet tiszabökényi római katolikus templom

Fotó: Fuchs Andrea

Az Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletére és a mártírok emlékére emelt tiszabökényi római katolikus templom építése **Weinrauch Márió** OFM plébániai kormányzó és **Majnek Antal** püspöksége alatt 1999 és 2015 között valósult meg.

A templomét 2015. november 22-én szentelték fel, azóta is szépül. Egyediségének híret öregbíti az a tény is, hogy Isten hajléka időközben az „Egyházüldözés Kárpátalján 1944–1991” című kiállítással, illetve karitatív teremmel bővült.

A templom oltárfalán **Matl Péter** munkácsi szobrászművész domborműve –Erzsébetet rózsákkal a kötényében – díszíti. Itt van elhelyezve Szűz Mária domborműve, a templom főbejáratánál Jézus egész alakos szobra látható. A templom emlékparkjában **Ármás Sándor** csepei fafaragó alkotása Erzsébetet szintén rózsakosárral mutatja be.

A római katolikus hívek számának alakulása Tiszabökényben

Év	Tiszabökény összlakossága	Római katolikusok
1851	553	64
1900	804	81
1910	866	85
1941	1160	98
1947–1949	1100	90
2001	2216	110
2022	1500-2000	95

2. téma. A református egyházközség

Bökény református egyháza 1554 és 1573 között keletkezett. Abban az időben a bökényi római katolikusok áttértek a református hitre, tovább használva ősi, XIII. századi templomukat. A középkori jellegét, eredeti románkori formáját megőrző, torony nélküli templomot az árvizek és pusztítások miatt többször átépítették, felújították. Mindössze a tetőzetét változtatták kisebb hajlásszögűre és a déli kapu elé fedett fatornácot építettek.

A tiszabökényi református templom

Fotó: Fuchs Andrea

A XVIII. század első felében állították helyre mai formájában, ekkor készült kazettás virágmintás famennyezete is. Karzatát 1876-ban építették. A mai református templom egyhajós, torony nélküli épület. Apszisa egyenes záródású, a hajónál alacsonyabb és keskenyebb. A hajó nyugati oromfalas homlokzatát támpillérek erősítik. Ablakai keskenyek, íves záródásúak, rézsűs keretűek, s az apszis és a hajó déli oldalán láthatók.

A szentély északi falán **Újhelyi József** vármegyei táblabíró temetési emléktáblája látható, aki családjával a református gyülekezet nagy pártfogója volt.

Déli, egyenes záródású kapuja későbbi időből való, előtte fából épült elő tetővel. Nyugati kapuja csúcsíves záródású, kőkeretes.

Fa haranglábja a templom előtt áll. A különálló harangláb kisebb harangját 1795-ben az Újhelyi család öntette. A kisebb harangon ezt a feliratot olvashatjuk: „*Isten dicsőségére öntette a Bökényi Református Szent Eklézsia a maga költségén 1795.*” A nagyobb harang súlya 200 kg lehet, míg a kisebbé 104 kg.

A reformátusok számának alakulása Tiszabökényben

Év	Tiszabökény összlakossága	Reformátusok
1851	553	186
1900	804	257
1941	1160	351
1969	1956	800
2001	2216	710
2022	1500-2000	650

1573-tól Tiszabökény első református lelkésze **Gyarmathy Ambrus**.

A XVII. században a levéltári okmányokban említés történik arról is, hogy a **Szölösi András** református lelkész által, 1602 körül felügyelt tiszabökényi református elemi iskola elvégzése után a gazdagabb szülők gyermekei a nyugat-európai felsőfokú tanintézmények hallgatói voltak.

A református gyülekezetben 1807-től vezetik a keresztelési, házassági és a halotti anyakönyveket. Régi anyakönyvei Ungváron, a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban található.

1868-ig a népiskolák egyházi fenntartásúak voltak. Az iskola igazgatója a mindenkori parochus volt Bökényben is. Az 1867-es kiegyezés után az egyházi népiskolák mellett a községi iskolák létesítését rendelték el. Egy évvel később megszületett Magyarország első népoktatási törvénye. Létrejött a hatosztályos elemi népiskola, elrendelték a tankötelezettséget. 6–12 éves korig népiskolába, 12–15 éves korig ismétlő elemi népiskolába jártak a gyerekek.

A cseh korszakban engedélyezték a református magyar elemi iskola működését is 1 osztállyal, 1 tanítóval. 1945 után a szovjethatalom a református alapiskola működését felszámolta.

A gyülekezet legutóbb kétszer is megpróbálta az árvíz borzadalmait az 1998-as és a 2001-es évben. Az első árvíz alkalmával a templom nagyon megrongálódott, így felújítási munkálatokat kellett elvégezni, amely munkálatok befejezésével 1999 december hónapban hálaadó istentiszteletre került sor. Szintén az 1999-es évben kezdett hozzá a gyülekezet az új parókia építéséhez.

2011. július 3-án hálaadó istentiszteletet tartottak a tiszabökényi református templomban abból az alkalomból, hogy felépült a több száz éves egyház új haranglábja.

2020–2021-ben teljeskörű felújítással újjávarázsolták az ősi templomot.

Szolgálattevő jelenleg: **Kobrin Mihály** református lelkész.

3. téma. A görögkatolikus egyházközség

A Tiszabökényi Görögkatolikus Egyházközség a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye legősibb parókiáinak egyike. Pontosan tudjuk, hogy görögkatolikusok mióta élnek Bökényben.

Az 1717-es krími tatárbetörés okozta pusztítás után, a jelentősen megritkult református és római katolikusok közzé görögkatolikus ruszinokat telepítettek le. A szóhagyomány szerint származási helyük Ökörmező és környéke.

Az egri püspökség munkácsi ritusvikáriusság (1641–1771) címzetes püspöke/rítushelynöke (1743–67: **Olsavszky Mihály Mánuel** g. k. cpp., ap. helynök, rítushelynök) idején történt első

összeíráskor (1747) 20 család alkotta az egyházközséget, ruszinul beszéltek, de a későbbiekben a második nyelvük a magyar lett, évtizedek múltán a ruszin nyelv kiszorult.

A leírások szerint 1751-ben már biztosan állt egy nádfedeles templom a telken. Ennek helyére épült fel 1770–1775 között az a ma is álló, keletelt, sokszögzáródású fatemplom, amelyet Szent Mihály és Gábor főangyalok tiszteletére szenteltek fel. Négy soros ikonostáza a XVIII. század végéről származik.

Az egyik hagyomány úgy tartja, hogy a jelenlegi már a harmadik helye. Ezt az itt dolgozó mesteremberek is megerősítették: a gerendák, szarufák egymáshoz illeszkedésén egyértelműen látszik, hogy többször voltak már szétszedve és újra összerakva.

A népi emlékezet szerint az Ökörmezőről idetelepített ruszinok a darabjaira szétszedett fatemplomot Bökényig tutajjal hozták le, majd a Kassai sikátor végén a Tisza egyik holtágának a partján állították fel. A korabeli térképeken a templom egykori helyét útmenti kereszttel jelölték meg.

A másik legenda szerint a fatemplom először valahol a Tisza partján állt, aztán a víz „beljebb hozta”, egy nagy árvíz pedig, valószínűleg valamikor az 1800-as években szó szerint felemelte és itt tette le. Ez nem is lehetett nehéz, mivel a templomnak egyáltalán nincs alapja, egyszerűen a földön állt.

Az egyik 1763-ból származó térkép szerint a mostani telken már állt fatemplom.

Okmányok igazolják, hogy az 1771-ben létrehozott Munkácsi Görögkatolikus Püspökséghez tartozó egyházközség **Bacsinszky András** püspöksége alatt (1772–1809) anyakönyvét 1792-től vezették. Az ekkori adatközléskor (1792) már 314 híve volt a közösségnek.

A fatemplom eredeti külsőjét, formáját 1897–1898 között változtatták meg. Először 1897-ben kerültek fel a deszkák a templom elejére, ezután kezdték meg a kivakolást. Egy fatáblán talált írás mutatja, hogy 1898-ban **Kancsánszki Mihály** gondnoksága alatt lett kivakolva. Az itt talált iratok szerint először nádfedeles, majd zsindelel fedeles is volt. A négy soros ikonostáza a XVIII. század végéről származik. Újabb változás 1940–50 körül történt, az adatközlők szerint „egy zsidó ember rakta rá a jelenlegi bádogtetőt, amivel az egész szerkezetet és a tornyot is beborították.”

A templom mellett fa harangláb áll, melyben két harang lakik. A két világháború között épült fel a parókia. Az 1930-as években a helyi görögkatolikusok lefektették egy új kőtemplom alapjait, melynek megépítése végül nem történt meg.

Miután 1949-ben meggyilkolták **Romzsa Tódor** püspököt és felszámolták a munkácsi görögkatolikus püspökséget, az egyházközségeket megpróbálták megolvasztani az ortodox egyházba. Ez történt Tiszabökényben is. 1949. január első vasárnapjától betiltották **Kökörcsény Pál** görögkatolikus parochus tevékenységét, majd később az aposztázia elutasítása miatt 25 év Gulág-rabságra ítélték, 1956 után szerencsésen hazatért.

A templomot, a paplakot ekkor elkobozták és átadták az ortodoxoknak. Az 1989-es legalizáció után a községnek csak egy része tért vissza a görögkatolikus egyházba. A templomot 2005-ig – nem kevés feszültséggel – közösen használták a pravoszlávok és a görögkatolikusok, majd 2005-ben – miután megépült saját templomuk –, az ortodoxok visszaadták az épületet.

1989-ig egy XIX. századból származó harangláb állt a templom mellett. Helyébe nemrég újat emeltek. Ezt követően még egy újabb évtizednek kellett eltelnie, hogy az épület megújuljon. A fatemplom restaurálását a Rómer Flóris Terv támogatásával a Teleki László Alapítvány végezte el.

A tiszabökényi görögkatolikus templom felújítás előtt

Fotó: Fuchs Andrea

A tiszabökényi görögkatolikus templom felújítás után

Fotó: Fuchs Andrea

A Szent Mihály Arkangyal fatemplom (az egyházmegye hajdan volt 800 fatemplomának megőrzött egyike) felszentelését **Milan Šašik**, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke végezte el a Beregszászi Görögkatolikus Esperesi Kerület papsága, valamint a helyi és környékbeli hívek, vendégek részvételével 2018. december 1-jén.

A görögkatolikusok számának alakulása Tiszabökényben

Év	Tiszabökény összlakossága	Görög katolikusok
1717-1747	220	20 család
1792	420	314
1851	553	292
1900	804	389
1910	866	380
1915-1920	910	464
1941	1160	618
1947-1949	1100	609
2001	2216	620
2022	1500-2000	500

Szolgálattevő jelenleg: **Kótonovics István** görögkatolikus áldozópap, paróchus.

4. téma. Az ortodox egyházközség

A sztálini politika ideológusai 1949 februárjában felszámolták a görögkatolikus egyházat. Tiszabökényben is a görögkatolikusokat – egyházi vagyonukkal egyetemben – erőszakkal átminősítették ortodoxoknak. 40 év múltán engedélyezték a görögkatolikus egyház működését.

Tiszabökényben az egyházközség 1989 folyamán kettévált. A magyar ortodoxok vezető papja **Pap István** archimandrita lett. Feszültségterhes évek következtek. 1990–2005-ig az ortodox és a görögkatolikus hívek közösen használták a régi fatemplomot.

2002–2005 között épült fel az ortodox/pravoszláv templom. Felszentelése után a hívek a tiszabökényi új templomba járnak misére. A két felekezet között a korábbi egyházviták elcsitultak, békességben élnek. Elmondható, az ortodox felekezetűek szép számban élnek Tiszabökényben, Péterfalván és a környező falvakban.

Haláláig **Pap István** archimandrita látta el a lelkeszi feladatokat. A templomkertben helyezték örök nyugalomra. Az impozáns épületet és az emléksírhelyet szívesen látogatják a turisták is.

A tiszabökényi ortodox/pravoszláv templom

Fotó: Fuchs Andrea

A pravoszlávok számának alakulása Tiszabökényben

Év	Tiszabökény összlakossága	Ortodoxok
1949	1100	609
1989	2100	200
2001	2216	250
2022	1500-2000	300

Jelenlegi szolgálattevő: **Kovács Miklós** ortodox parochus.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK:

- *Rajzold le az általad ismert felekezetek templomtornyait és a torony csúcsán lévő szimbólumokat!*

- *A templomok milyen beosztásúak? Hogyan nevezik az egyes részeket?*

V. A település néprajzából, folklórából

1. téma. Lakóházak

A fennmaradt tárgyi emlékekből arra következtethetünk, hogy az elmúlt évszázadokban közösségünkben átlagosan háromféle lakóhárról tudunk. Az első típusban a „háromosztatú”, a másodikba a kétosztatú volt az uralkodó forma. A településen a szegényebb emberek (jobbágyok, zsellérek, napszámosok) egysejtű (egyszobás, kemencés ház, egyhelyiséges) lakóházban éltek.

A Tiszaháti Tájmuzeum területén megtekinthető az ún. zsellérház (egyszobás), ami egy szegény ember háza volt. A ház anyagában és méreteiben is tükrözi gazdája életmódját. Mivel vidékünk nagy része áradásos területhez tartozott, ez a ház is ún. paticsfalú: tehát a vesszőből font sövényfalat sárral tapasztották be, amit az ár levonulása után újra lehetett tapasztani. A ház mestergerendás, egysejtű, nyitott ereszes (ún. kutyafekvős). Padlója döngölt, teteje náddal fedett. Vélhetően az 1918-ban épült házat szakszerű szétbontás után 1975-ben állították fel mai helyén.

Egysejtű (egyszobás) lakóház a Tiszaháti Tájmuzeum területén

Fotó: Fuchs Andrea

A „kétosztatú” (kéthelyiséges szoba-konyha, szoba-pitvar, szoba-kamra, szoba-eresz beosztású) lakóházból az utca felőlit „tisztaszobának”, a másik helyiséget „lakószobának” használták.

A „háromosztatú” lakóház (háromhelyiséges, szoba-konyha-kamra, szoba-pitvar/kéményalj-kamra, szoba-konyha-szoba beosztású) utca felőli egyik szobáját „első háznak”, a középsőt „pitvarnak”/konyhának, a harmadik helyiséget, a szobát „hátsó háznak” nevezték.

A Tiszaháti Tájmúzeum területén megtekinthető a Biky-ház, amely 1882-ben épült, és **Biky József** kisnemes, módos gazda háza volt. A házat a bontás után eredeti állapotában állították fel a mai helyén. A lakóház háromsejtű: az ún. első házból és a tornácból, pitvarból, és az ún. hátsó házból és az innen nyíló kamrából vagy oldalházból áll. A Biky-ház a századvégi népi építészet jellegzetes alkotásának tekinthető, alaptípusa elterjedt volt az egész Északkelet-Magyarországon. Falai vályogból készültek. A padozat – az első ház kivételével, ami az ún. „tisztaszoba” funkcióját töltötte be – döngölt, mázolt földpadló. A pitvar kétrészes: a bejáratit a pitvartól boltív választja el. A pitvarban van a lapos kemence töccel, mellette a spór. A pitvar fölé boltozott pendelykémény borul (ún. szabadkéményes ház). A tető zsindelyes.

A falusi iskola a hozzá épült tanítólakkal a Tiszaháti Tájmúzeum területén

Fotó: Fuchs Andrea

A gazdák a „hátsó házhoz” közvetlenül kamrát, hembárt, istállót (lónak, szarvasmarhának) építettek. A sertés- és tyúk, liba, kacsá öllakat az udvar végében, a csüröket is az udvar végében helyezték el. Az építmények egy része fából, deszkából a másik része vályogból, vesszőből fonott és közibe döngölt sáragyagból készültek.

Szintén fából készültek a mezőgazdasági eszközök (eke, borona, csép, gereblye, szekér, iga stb.) és a háztartásokban használt eszközök nagy része (bölcső, teknő, kád, hordó, fakanál, fátányér, favilla stb.)

A háromosztatú lakóház konyhájában a főzés, sütés nyitott tűzhelyen történt. Ennek füstjét, égéstermékeit a boltíves, lábakon álló „szabadkémény” vezette el a tetőn át a szabadba. A pitvarban helyezték el a kenyér, tésztafélék, sütésére, alkalmas sütőkemencét is.

Forrás: <https://kmmi.org.ua/nepmuveszet/karpataljai-magyar-nepmuveszeti-es-kezmui-pari-targyak-kiallitas-sorozata>

Az utca felőli szobát, az „elsőházat” nem fűtötték. Azt elsősorban a családi vagy egyházi ünnepek, események alkalmával (keresztelő, halálozás, búcsú, vendégség) vették igénybe.

A *falusi iskola* a hozzá épült tanítólakkal 1920-ban épült Tivadarfalván. Az épület első részében az iskola kapott helyet, amelyben az első 6 osztály tanulói tanultak egyidejűleg. Az épület hátsó részében (szoba-konyha-tornác) a tanító lakott a családjával. Az ilyen stílusú épületek a XIX. század derekán jelennek meg falvainkban. Az épületet – szétbontás után – 1976-ban állították fel újra.

Háromosztatú lakóház a Tiszabóki Tájélmúzeum területén

Fotó: Fuchs Andrea

A bökényi nagybirtokosok (Király család, a Fogarassy család, a Stark család és mások) több helyiségből álló kúriákat építettek, amelyet parkkal vették körül.

Fogarassy-kastély, ma Tiszaháti Tájmuzeum

Fotó: Fuchs Andrea

Az egykori park területén található a *Tiszaháti Tájmuzeum* és a XIX–XX. század fordulójának népi építészetét és használati tárgyait bemutató skanzen. 1988-tól fogadja az érdeklődő turistákat. Gyűjteményében 1988 végén 1476 néprajzi és 2080 történelmi jellegű dokumentum, tárgy volt található.

Igazgatója: Nagy Margit/Nagyné Szakadati Rita, egyben a *Péterfalvi Képtár* vezetője is.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK:

- *Rajzold le két külön lapra a házatok és egy régi lakóház alaprajzát a helyiségek megnevezésével. Milyen különbséget veszel észre?*

2. téma. Keresztelő

A gyermeket Bökényben is Isten áldásának tekintették. A gyermekek abban a házban születtek, ahol szüleik éltek. Hajdanában a szülésnél a *bábaasszony* segített. Csak a XX. század 50-es éveiben kerültek be a várandós kismamák a kijelölt szülőotthonokba.

A gyermekek világra jötte után 7–8 napra a rokoni vagy baráti körből kiválasztott kereszt-szülők (koma, kománé) a csecsemőt templomba vitték, ahol a keresztség által tagja lett az egyháznak és ekkor kapta utónevét, keresztnévét is.

A XX. század végéig a leggyakrabban használt és öröklött férfi névek: *János, Mihály, András, György, István, József, Sándor*. Női névek: *Anna, Erzsébet, Jolán, Júlia, Katalin, Irén, Mária*.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK:

- *Miért volt lényegesen magasabb a múltban a csecsemőhalandóság, mint napjainkban?*

- *A keresztszülők hogyan segítették keresztgyermeküket és családját?*

- *A régen gyakran használatos férfi- és női keresztnevekből osztályotokban melyek fordulnak elő?*

3. téma. Lakodalom

A család másik nagy örömnépe a felnőtté lett gyermekek *házasságkötése*. A *menyegző* legfontosabb mozzanata az *esküvő*.

Az esketés a templomban egyházi szertartás, a későbbiekben a polgári házasságkötés keretében történt meg.

Manapság a hagyománytisztelők egy napon, két helyszínen bonyolítják le a házasságkötést. Több helyen újraélednek a régi, sok vidámsággal tarkított *lakodalmi szokások*, melyben a főszerepet a *nagyvőfély*, mint ceremóniamester játssza.

Előzetesen a vendégeket a *mátkapár* hívja meg. A *násznépet* régen a lányos vagy a fiús ház udvarán felállított *sátor* alatt helyezték el. A lakodalom mindig szombaton volt.

A legszerényebb körülmények között megrendezett lakodalom menüjéből sem hiányozhatott a hidegtál, salátafélék, csigatésztás tyúkhúsleves, tyúkhús vagy borjúhús pörkölt nokedlivel, töltött káposzta, sütemények mákos, diós stb.), a bor és a pálinka.

A vidám, tréfás *vőfélyversek* a lakdalom minden mozzanatát érintették. Éjfélkor következett be a *menyasszonytánc* a vőfély irányításával, a pénzt egy kosárba gyűjtötték miközben táncra biztatták a vendégeket: „*Eladó a menyasszony, eladó a menyasszony!!!*”

A lagzi, a lakodalom, a mulatság, a tánc és ének folyt még reggelig, néha még tovább is, de azután hétfőn mindenkinek, az ifjú párnak is dolgozni kellett.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK:

- Hogyan zajlik ma egy lakodalom? Milyen lakodalmi szokásokat ismersz?

- Ismersz-e Bökény térségében ismert vőfélyeket, ceremóniamestereket? Jegyezz le néhány vőfélyverset!

4. téma. Temetés

A temetkezési hagyományok a keresztlői és a lakodalmi szokásokhoz képest egyszerűbbek, kevésbé változatosak. Az elmúlt századokban a bökényiek – fiatal, öreg egyaránt – a *családban, háznál hunytak el*.

A XX. század második felében a súlyos beteget a kórházba vitték, aki ott hunyt el, azonban temetkezését a családi körben, otthonában szervezték meg.

Az elhunytat megmosták, előre elkészített ruhákba felöltöztették. A halott állat felkötötték, szemét lezárták. A háznál a tükröket, fényes, csillogó felületeket sötét anyaggal letakarták, az órákat megállították. A felöltöztetett halottat egy lepedőre a fűtetlen első szoba hideg földjére tették. *Kiterítették* – mondják ma is a visszaemlékezők. Mindaddig ott volt, amíg a *koporsót* el nem hozták, amelyben aztán *ravatalra* helyezték, *felravatalozták*. Az elhalálózás estéjén, a temetés napjáig a családtagok, ismerősök együtt *virrasztottak* éjfélig. Közösén imádkoztak és egyházi énekeket énekeltek.

A beszentelésre, a gyászszertartásra, búcsúztatásra az illető felekezet lelkipásztorának közreműködésével került sor. Évszázadokon át a halottat gyalog, „*Szent Mihály lován*”, a négy fogantyúval ellátott faalkotmányon négy-négy férfi gyalog vitte ki a temetőbe.

Az ezredforduló után fekete színű *halottaskocsi* viszi ki a halottat a temetőbe, a *gyászmenet* élén a pap, a kántor halad, őket követik az elhunyt közeli hozzátartozói, a családtagok ismerősök.

A *sírt* előző nap vagy a temetés reggelén ássák ki. A gyászszertartás *temetőben* fejeződik be.

A *temetés* után *halotti torra* kerül sor az elhunyt házánál. Az elején közös ima, ének s az elhunyt érdemeinek, életének felelevenítése volt a téma. A torban pogácsát, hidegtálat, töltött káposztát, bort, pálinkát adtak a megjelenteknek. Így folyt le általában a temetés. Ettől csak akkor tértek el, ha közismert személyiség hunyt el.

Bökényben az egykori majorság szomszédságában volt a zsidótemető, a kolhoz területének beépítése következtében a 60-as évek végén felszámolták.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK:

- Érdeklődd meg szüleidtől, nagyszüleidtől, milyen hasonlóság és különbség van a mai és a múltbéli temetés között!
- Érdeklődd meg szüleidtől, nagyszülőktől, hol vannak eltemetve dédszüleid, rokonaid, hozzátartozóid!
- Tudod-e, Tiszabökény területén hová temetkeztek elődeink?

5. téma. Népszokások, néphit, hiedelmek

Az új „modern” világ nem tűrte a népi hagyományokat sem az életmódban, sem a művészetekben. Egységesítette az ízlést, a sorozatgyártású iparcikkek mellett megjelentek aművészetekben is a tömegáruk.

Mindezek ellenére napjainkban is tovább őrizzük a népi kultúra értékeit. A keresztény kultúra és az ősi magyar pogánykori hagyományok máig velünk élnek. A vallás családi eseményei (keresztelő, házasság, temetés, az egyházi jeles napok (*karácsony, húsvét, pünkösd, vízkereszt, András-nap, Luca-nap* stb.) és megváltozott funkcióval a pogánykori hagyományok, szokások hiedelmek, babonák is kitörölhetetlenül hétköznapijaink részévé vált. Ezt igazolják a tájházak, múzeumok, a még élő népszokások.

Milyen népszokások voltak jellemzők Tiszabökenyre?

Lakóhelyünk a mai Tiszaháti néprajzi tájegységben helyezkedik el, amely a Tisza mentén és az ukrán-magyar és az ukrán-román hármashatár térségében terül el. E nagyobb tájegység néprajzi jellegzetességei, népi művészete fellelhető szülőföldünkön is.

Az ősi magyar hitvilágban az egy isten mellett megvolt a jó és a rossz szellemek, a gonosz betegséget hozó ártó szellemek (boszorkány, tündér, lidérc, kísértet stb.) és a természeti jelenségek (menny, ég, lég, föld, Nap, Hold) vallásos tisztelete.

Természetesen ismerték az ártó szellemeket kiengesztelő szokásokat, áldozásokat, varázslásokat, ráolvasások szövegét, a jó szellemek rokonszenvét, segítséget kérő szertartásokat.

A keresztény felfogással ezek a szokások, gondolkodásmódok álltak leginkább szembe. **Szent István** király kora óta az egyház ezek ellen küzdött eredménnyel, de nem teljes sikerrel. Ugyanis egy részük a kereszténységhez idomulva, az ünnepekhez kapcsolódva maradt fenn. Nagyobb hányaduk viszont a nép szokásaiban, gondolatvilágában tovább élt évezredek át. Sőt él ma is a szülőföldünkön is a boszorkány, a lidérc, a táltos, a léleklátó (halottlátó), a javasasszony hiedelme.

Az alábbi szövegek Tiszabökenyben gyűjtött néprajzi anyagokból valók.

A gonosz boszorkányok

(Olvasmány)

A boszorkányhit nagyanyáink idején nagyon erős volt. S ez alól Tiszabökény sem volt kivétel. A magányosan élő, idős asszonyokat boszorkánynak tartották.

Egy hiedelem is fűződött hozzájuk: úgy tartották, hogy a boszorkányok Szent György napján elviszik a tejet a szomszédból. Természetesen elvitték azt más napokon is, s ha esetleg nem volt, akkor a kútágast is képesek voltak megfőjni. Hogy ez ne történhessen meg, Szent György nap előtti este mákkal hintették körül az ólat, s mákot szórtak az ól ajtaja elé is, mert így csak akkor juthatott be a boszorkány, ha előbb felszedegette a mákszemeket. A boszorkány azonban nem csak ellopni, hanem teljesen elapasztani is képes volt a tehenek tejét, vagy megbetegíteni őket.

Így ha egy jószág nem tejtelt, azonnal tudták, hogy ki a ludas érte. Az állatot ilyenkor eladták, s amint az más faluba került és átlépte a falu határát, annyi tejet adott, mint azelőtt.

(Espán Margaréta gyűjtéséből „Ki a Tisza vizét issza, vágyik annak szíve vissza” (Tiszabökény). <http://karpataljainepfoiskola.com/?p=703>)

Boszorkányos történetek, rontások, orvoslások, természet erői, mitikus lények, bolygó lelkek:

- *Lucaszéket faragtak, hogy karácsony estéjén (szenteste) a templomban felismerjék a boszorkányt. Ráültek, s látták, hogy a boszorkánynak szarva van.*
- *A hagyomány szerint akadtak vállalkozók, akik éjszaka a keresztúton a maguk köré húzott körbe álltak, s vállalták a próbát, hogy megszerezzék a bűvös tudományt.*
- *A szemverés elhárítását szenesvízzel, ráimádkozással orvosolták.*
- *A szemölcsre újhholdkor ráolvastak: „A hód újuljon, az én szemőcsöm pusztújon!”*
- *Máshol kettévágott alma egyik felével történt a „megkerekítés”. Művelet közben az almát megköpdöstök, s így szóltak: „Ógy múljon el a szemölcs, ahogy a nap lemegy!” Utána az almát napnyugat felé eldobták.*
- *Az ótvaros gyermeket a Tiszáról napfeljöttkor hozott vízben fürösztötték meg. A mosdóvizet azután naplementkor e szavak kíséretében öntötték ki nyugat felé: „Úgy mújon el ez a betegség, ahogy a nap lemegy!” Három reggel és este ismételték meg a fürdetést.*
- *Az első tejfog kiesésekor (kihúzásakor) vasfogat kértek az egértől, pl.így: „Cini cin, cinege: Adok neked csont fogat, Adjál nekem vasfogat!” A tejfogat az egérlyukba dobták.*
- *Varázserőt tulajdonítottak egyik-másik tavaszi (első) virágnak. Ilyen a gólyavirág (gólyahúr). Virágtölcséreiből összegyűjtött vízben „mosdottak” meg a lányok, hogy arcuk szép legyen.*
- *A tavasz kezdete, fokozva hónapkezdettel (március 1.) szintén varázsserejű lehet. E napon a lányok háttal mentek ki a házból az udvarra, hogy szeplősek ne legyenek.*
- *Ha a tűzre tett fából szikra pattant ki, jóslásra adott alkalmat: haragos ember jön a házhoz.*
- *Zivatarkor (égzengés, villámlás) a baltát élére állítva kitették az ereszcsgorgásba vagy a ház elé;*
- *szentelt barkát vétettek a tűzre és szentelt gyertyát gyújtottak, s vihar elleni (egyházi eredetű) imádságot mondtak.*
- *Éjszaka a mezőn legeltető embert maga után csalta a bolygó láng (bolygó lámpa).*
- *A temető felől macskanyávogáshoz hasonló hangokat hallottak. A koraszülött, keresztleletlenül meghalt gyermek, „idétlen púja sírása az”.*
- *Kenyérsütéskor a teknő oldalához tapadt tésztából (morzsalékból) kis „vakarát” sütöttek. Ezt a koldusnak adták, hogy ne féljenek a halottól.*
- *A zsidóknál volt szokás, hogy a folyóba fulladt ember keresésére faggyújával deszkára erősített égő gyertyát eresztettek le a folyón. Ahol a gyertya elaludt, ott keresték a halottat.*

Jeles napok szokásaiból:

- *Karácsony este szalmával hintették be a lakószobát. Egy-egy marék terményt (búza, zab, bab stb.) tettek az asztal alatti kosárba, s e terményeket ünnep után megetették az aprójószágokkal.*
- *Karácsonykor vagy Újév reggelén az udvar közepén abroncsba szórtak eleséget a tyúkoknak, hogy majd összetartsanak, az udvaron maradjanak és sokat tojjanak.*
- *Karácsony este lángost sütöttek. Az első lángost az eladólány a kezébe kapta, s kiszaladt vele a kapuba, hogy az utcán megláthassa jövődöbelijét. Máshol „karót kötött” a nagylány. Kiszámolt kilenc karót a kerítésen, s az utolsó rongyot kötött. Másnap reggel megláthatta abból, hogy mennyire csúszott le a rongy a lécen, hogy milyen magas lesz a férje.*

- *Farsang végén (húshagyókedden) a legények, serdülő fiúk csapatba verődtek, álarcosan vagy pásztornak öltözve és felszerelközve mentek végig az utcán. Csengőkkel, kolompokkal nagy zajt csaptak, ostorokkal cserdítettek, mintha nyáját (gulyát) hajtának ki a legelőre. Közben a kérő, udvarló nélkül maradt eladólányokra célozva ezt kiabálták: „Húshagyó, húshagyó, A lányokat itthagyd!” „Akinek van szűz lánya, hajtsa ki a szűzgulyába!”*
- *Május 1-re virradóan a legény feldíszített májfát állított fel kedvese kapujába. Néha kópéságból vagy kicsúfolásul száraz gallyat tűztek a kapura, rossz edényeket aggatva rá. Tehték ezt a család vagy a leány iránti neheztelésből, de történhetett tréfából is.*
- *A családi szokások közül egy lakodalmi (esküvői) rítus érdemel figyelmet. Az újpárt búzával, utóbb cukorral vegyes búzával hintették meg, mondván: „Éljetek bőségben, szaporodjatok, legyen édes az életetek!”*

Jelesebb egyházi ünnepek:

- *A karácsony, Jézus születésének ünnepe jeles eseménynek számított Tiszabökény lakóinak életében is. Szigorúan vették tehát így a rá való felkészülést. Böjt kezdetén az asszonyok kisúrolták a fazekat (ez szimbolizálta a böjt kezdetét), s ezt követően böjt idején csak olajos ételeket fogyasztottak, olajjal főztek.*
- *Szentestén, az éjféli misét követően kezdődött meg a kántálás, s ekkor már lehetett zsíros ételeket is fogyasztani. Az idősebb, 18-20 éves fiúk reggelig járták a falut: 10–20 fős csapatokba szedődtek, s minden lányt megkántáltak, függetlenül attól, volt-e udvarlója.*
- *Betlehemezni is jártak, mégpedig minden házba, nem számított, hogy református vagy épp katolikus család lakta. A fiatalok és az egyház képviselői külön betlehemmél jártak.*
- *Január 6-án a hívek a pappal együtt mentek ki a Tiszára, s ott történt a vízszentelés. A szentelt vízből mindenki vitt haza, s leggyakrabban akkor használták, ha egy kisgyermek megijedt: megitatták, megcsapdosták a vízzel.*
- *Virágvasárnapon hajdan is élt a barkaszentelés szokása. A szentelt barkát mindenki hazavitte, s nagy becsben tartotta, ha vihar esetén meggyújtották, felszálló füstje megakadályozta, hogy villámcsapás érje a házat. S természetesen a lányokat is alaposan megcsapkodták a barkaágakkal, hogy minél hamarabb férjhez menjenek, s ne maradjanak meg vénlánynak.*
- *A húsvéti szertartás után szentelték a pászkát. Festékekkel vagy hagymahéjjal hímzett piros tojást (8-10 darabot, Krisztus megfeszítését jelképezte), pászkát, sonkát, kolbászt, vaját és tormát is vittek szentelni. A megszentelt ételek maradványát tilos volt kidobni. A pászka morzsáit például a tyúkoknak adták oda, mert olyan állat, amelyik vakon születik, nem ehetett belőle. A csontokat elégették. A fiúk előszeretettel locsolkodtak: a falu végéről indultak el – vödörrel.*
- ***Szent György napján, április 24-én történt a búzaszentelés, kint a határban. A megszentelt búzaszálakat hazavitték, s a jószágnak is adtak belőle, hogy semmiféle vész ne jöjjön rájuk.***
- ***Május elsejére azok a lányok, akiknek komoly udvarlójuk volt, felvirágozott májusfát kaptak. Ahol van szerelem, ott féltékenységek is, így azt a fát, amit felállítójának nem sikerült megőriznie, a haragosok éjjel derékban kivágták.***

- **Bálok** újévkor, farsangkor, húsvétkor és pünkösdkor is voltak, s általában csűrökben tartották őket. A farsangi bála azok a lányok, akiknek nem volt udvarlójuk, vagy el sem mentek, vagy hosszas petrezselyemárulás után inkább hazamentek.
- A legnagyobb mulatozás az **esküvőkön** volt. Az esküvői menet hajdan persze szekerekből állt, amelyet zenekar kísért. A mulatságot háznál tartották, s egyik fénypontja a menyasszonytánc és az éjféle menyasszonylopás volt. Élete párját a nem elég elővigyázatos vőlegény csak fizetség ellenében tudta kiváltani.
- Kevésbé örömteli, de fontos esemény volt a **temetés** is. A halott mellé pénzt, s ha nagy pipás volt, a pipáját tették. Hittek abban, hogy a halott szelleme visszatér, ezért abban a helyiségben, amelyikben a halott fel volt ravatalozva, egy tiszta lapra vagy üvegdarabra lisztet szórtak. Ha abban reggel nyomok voltak láthatóak, az azt jelentette, hogy a halott szelleme hazatért azon az éjszakán.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK:

- Mivel foglalkozik a néprajz tudománya?
- Mi a magyarázata annak, hogy máig fennmaradtak a hiedelmek, tévhitek, babonák?
- Milyen gyógynövényeket ismersz ?

6. téma. Szöveg – fonás – hímzés

A falusi emberek életében nagyon fontos szerepe volt a kendernek és a kenderből feldolgozott anyagoknak. Ebből készült az öltözet szinte minden darabja. kender volt az alapanyag a pányváknek, köteleknek, istrángoknak, zsákoknak, lepedőknek és a háztartásban használt szövetaanyagoknak: kendőruháknek, kenyérruháknek, terítőknek stb.

Az évszázadok során kialakult mintázattal díszítették az öltözőket és a háztartási szövetaanyagokat. Amíg ezek a szép szöttesek elkészültek, addig nagyon sok munkát végeztek.

A fonás két összetartozó ősi eszköze: az *orsó* és a *guzsaly*. Tiszabökényben *talpas* és *kisszékes guzsalyt* használtak. A 1,5 méter magas, faragott rudacska alján egy-egy kétszárnyas talp található. Erre a talpra ült a fonó nő, s a rúd csúcsán elhelyezett kenderanyagból a balkéz ujjával folyamatosan húzott szálakat a jobb kézzel forgatott orsó fonallá sodorta.

Forrás: <https://kmmi.org.ua/nepmuveszet/karpataljai-magyar-nepmuveszeti-es-kezmui-pari-targyak-kiallitas-sorozata>

Újabb eszköz volt a *rokka*, amely lábbal hajtott kerekeken áttétellel sodorta fonallá a csepüt.

A *szövőszék* a kender megmunkálásának legbonyolultabb, egyben legértékesebb eszköze. A felcsőrölt fonál a *vetélőbe* került, amelyet oda-vissza mozgatva fűztek át a szövőszék lábbal változtatott bordái között.

A fonás, szövés idejekéső ősztől kora tavaszig tartott, mikor a nőkre kevesebb fizikai munka hárult a paraszti gazdaságokban. Ez a munkát otthon is végezték, de gyakran összegyűltek a lányok a fonóházakban.

A fonóházakban téli estéken a folyamatos fonás, az orsó pörgetése mellett mód nyílt a szórakozásra is. Elmaradhatatlan volt a zene és a szórakozás. Ezen alkalmak jellemző hangszere a citera volt, de Bökényben néha még a klarinét is előkerült.

A lányok mellett megjelentek a fiúk is, akik nem vettek részt a fonásban, de a közös játéknak, éneklésnek, szórakozásnak ők is részesei voltak. A fonókban kedvelt játék volt minden *párosító*, *kiszámoló zálogosdi*. A sok játék és vidámság mellett akenderrel való munkálkodást mindenki nagyon komolyan vette.

A fonóból addig nem lehetett hazamenni, míg a hazulról hozott guzsalyon feldolgozatlan kender volt. A kendert nem volt szabad eldobni, minden részét megbecsülték. A tövét, pozdorjává tört szárát eltűzelték, a többi részét feldolgozták.

Danku Nelli gyönyörű *kézimunkáiról* ismert a környéken. Nem véletlenül: otthona szekrényeiben saját kezűleg készített szöttesek garmadája található: dísz-, asztali- és fogókendők,

konyhagarnitúrák, falvédők, futók, terítők különböző öltésekkel és mintákkal díszítve. Van köztük keresztszemes, szedett csíkos, szálöltéssel készült és kalotás mintájú is. Ahogy elmondta, a telet hajdan kézimunkázással töltötték. Sőt, ő még a kender megmunkálásának folyamatára is emlékszik.

Forrás: <https://karpataljalap.net/2013/08/09/ki-tisza-vizet-issza-vagyik-annak-szive-vissza>

Forrás: <https://karpataljalap.net/2013/08/09/ki-tisza-vizet-issza-vagyik-annak-szive-vissza>

Danku Nelli szövő
(Olvasmány visszaemlékezéséből)

„Gyermekkorom óta kézimunkázok. Édesanyámmal még szüttünk és csepűt is fontam.

A kenderet kinyűttük, kivittük a Tiszára, kévébe tettük, 4 rúd közé bekötöztük, lenyomtuk a víz alá és leföldeltük. Ott állt 1-2 hétig, utána lehánytuk róla a földet, feljött a víz tetejére, és ott lemostuk róla a nyálkát. Utána úgy szárítottuk, mint a vesszőt. Mikor megszáradt a kender, akkor volt a törő.

A szöszt aztán vasesettel tilolták. Volt a színszösz, amiből a zsákot fonták: megfonták orsóval, guzsalyra kötötték, aztán fel kellett motollálni a motollára. A megfont anyagot megvetették vetélőgépen, esztovátára tették és szüttünk.

Beszedtük bordában és úgy szüttünk csíkos kendőt, sima kendőt és varrtunk bele keresztszemes mintákat.”

A tiszabökényi **Husztai Katalin** is gyerekkorától előszeretettel foglalkozik hímzéssel, a fogásokat és a mintázatot nagyanyjától és a korabeli kézimunkázó asszonyoktól leste el. Eddig számos kiállításon mutatta be munkáit.

Forrás: <https://kmml.org.ua/nepmuveszet/karpataljai-magyar-nepmuveszeti-es-kezmui-pargyak-kiallitas-sorozata>

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK:

- *Hogyan történt a kender feldolgozása?*

- *Sorold fel, mi minden készül a feldolgozott kenderből!*

7. téma. Gyermekjátékok

A fonónál említett játékokat szívesen játszották a fiatalabb korosztályok is a szabadban.

Jó alkalom kínálkozott erre nyári időben a libalegelőkön pásztorkodó, libát őrző gyermekcsapatoknak. A század első felében játszott játékok közül a legkedveltebbek máig is ismertek:

Jön a farkas..., Hol az olló? Adj király, katonát! a kiolvasók, a fogócskák, mint a *Farkas van a híd alatt* vagy *Mit akarsz, te héja?*

A játék lényege a következő:

A gyermekek egymás vállát fogva, beállnak egymás mögé. Egy gyerek velük szemben. Ő lett a tyúkanyó, egy másik pedig tőlük egy kicsit távolabb, ő lett a héja. Ők felelgetnek egymásnak:

Tyúkanyó: *Mit akarsz, te héja?*

Héja: *Csirkehúst ehethnék.*

Tyúkanyó: *Abból bizony nem eszel, ha csak meg nem betegszel.*

Héja: *Héja vagyok, ellopom!*

Tyúkanyó: *Anyja vagyok, nem adom!*

Héja: *Szabad a gazda?*

Tyúkanyó: *Szabad.*

A kiscsirkék elszaladnak. Amelyiküket elkapja a héja, az félreáll. A tyúkanyó igyekszik megakadályozni a lopást.

A játékot addig folytatják, amíg a héja meg nem fogja az összes kiscsirkét.

A legkisebbek mozgását játékkal, játékos mondókákkal segítették.

A lábat:

– *Jár a baba, jár, mint a kismadár.*

– *Sétálunk, járkálunk*

Egy kis dombra lecsücsülünk, Csücss!

– *Lóga lába, lóga*

Nincsen neki dóga.

Hogyha dóga vóna,

A lába nem lógna.

A kezeket:

– *Kerekecske, kutacska*

Itt szalad a nyulacska. Itt megáll.

– *Ez elment vadászni...*

– *Csip, csip, csóka...*

Kedvelték az egy- vagy többszemélyes mondókákat, versikéket, ha az állatokhoz fűződött:

– *Gólya, gólya, gilice...*

– *Csiga-biga gyere ki...*

Békamondóka:

Brekeke, brekeke

Kél a hold szép kerek.

Brekeke, brekeke.

Katicaröppentő:

Katicabogár, szállj fel az égbe,

Mondd meg istenkének,

Nyissa ki a meleget,

Zárja el a hideget!

Lepkefogó:

Ülj le lepke, babot adok

Ha megeszted, többet adok.

A játékszerekre az volta jellemző, hogy azokat maguk a gyerekek készítették a környezetükben talált természetes anyagokból. Kukoricából, máléból készült a málébaba, a csutkaökök és a hegedű.

Málébaba: a megszáradt kukoricaszár két ízét egymásra helyezték keresztben, rögzítették, fejének kitömött rongydarabot használtak. A még fosztatlan kukoricacső bojtját hajként befonták, szemének, szájának kukoricaszemeket tettek.

Csutkaökör: A lemorzsolt kukoricacső csutkájának pálcikákból négy lábat és két szarvat csináltak.

Hegedű: A szár egy ízét levágták. Az íz vájátánál késsel alávágtak. Az így keletkezett két húr alá fadarabocskákat tettek, hogy merevítsék. Két ilyen szerkezet alkotta a hegedűt.

Fűzfásíp: A levágott, még zsenge, zöld, ujjnyivastag fűzfavessző végétől kb. 1 centiméterre olyan U-alakú bevágást tettek, amely elérte a héj alatt a fás részt is. Ezután ettől a helytől kb. 10-15 centiméterre késsel körülvágták a vessző héját, majd ettől a metszéstől a vessző végéig a kés fokával, nyelével óvatosan megveregették a héjat, így az elvált a fás belsőtől, s ez kihúzható lett. Ebből a már U-alakban megjelölt, kb. 1 centiméterre lévő részt levágták, majd ferdén megmetszették. Ez lett a síp nyelve, melyet az eredeti helyére tettek vissza. A héjától megfosztott fás részt, mint egy dugattyút tolták vissza, s ezzel a síp hangmagasságát szabályozták.

Bodzafapuska: Két, egymás fölötti ágnál elvágott bodzafaízeket, ízt egy beleillő vesszővel, orgonabotocskával a belső, puha részétől megtisztították. Az így kapott cső mindkét végébe meg nedvesített, megnyálazott csepűgombócot tettek. Ha az egyik csepűgombócot a csőbe illő bottal annak a közepe felé nyomták, az összepréselődött levegő a másik végéből nagy pukkanással lökte ki a túlsó, csepűgolyót.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK:

- Kérdezd meg aanyagyszüleidet, hogy ők milyen gyermekjátékokat készítettek régen a gyerekeknek? Közös en el is készíthetitek őket!
- Ismerkedj meg a Magyar Néprajzi Lexikonból további régi gyermekjátékokkal!

8. téma. Bökényi folklór

Bartók Béla a néprajz-és népzene kutatókat, írókat megelőzve először figyelt fel a Tiszahát népköltészeti és néprajzi értékeire, több népdalt Bökényben is lejegyzett.

Móricz Zsigmond 1900–1914 között Bökényben is gyűjtött népdalokat. Adatközlője *Fóris István* volt, tőle 33 dalt jegyzett le. A faluban gyűjtött népdalok a *Magyar népdalok* című gyűjtemény legszebb dalai közé is bekerültek:

„–Tiszaháti fecske,
Bökényi menyecske!
Héj, miért jöttél te el
Ez idegeny földre?

–Nem a Tisza vize
Hozott engem ide;
Héj, kedves babám szeme
Csalogatott ide.”

A boldog ember című regényében **Móricz Zsigmond** Bökényről többször is írt. Íme egy példa:

„Joó György elmondja röviden, dióhéjban az egész életét. Én elmondhatom, hogy egész életemben boldog voltam, soha semmi bajom nem volt. Már mikor kilenc éves voltam, tizedikbe, meghalt az édesapám. Én már akkor mingyárt kiscgazda lettem a háznál, mert a testvérbátyám, Geleon, nem szerette a falusi gazdálkodást, rám hagyta, ő meg csak gép mellett szeretett lenni. Nem szeretett se kapálni, se kaszálni, se semmi mezei munkát, de ha jött az aratás, akkor ő mindig olyan volt, mint a mocskos inas, mindig ott peckáskodott a gép mellett....

Egyszer itt vóna már az ideje házasságra gondolni. Mondják a kortársaim, menjek velek bába Bökénybe. Ott megszerettem egy lányt, egy héten háromszor is elmentem hozzá. Nem vót mesze, egy negyedóra.”

Forrás: <http://mek.niif.hu/00900/00988/00988.htm>

9. téma. Nótafák, folklórgyűjtők a két világháború közötti években

A feljegyzések szerint a faluban élt **Kovács Margit** egy sor ponyvaballada szerzője.

TiszaBökény neves szülötte, **Kocsisné Szirmai Fóris Mária** (1899–) több mint 100 mesét jegyzett le a bökényi **Furicz János** (1857–?) mesemondótól, amely könyvalakban *Felsőtisza népmesék* címmel Debrecenben jelent meg 1956-ban. A mesegyűjtemény szerzője egy bökényi cseléd lány gyermekeként született, volt béres, majd gyümölcs-pásztor. A faluban a kukoricahántás, dörzsölő, lekvárfőzés, tollfosztók, a fonók felkapott mesélője volt. A mesegyűjtő feljegyzése szerint **Furicz János** meséi mindig „szóról szóra” azonos módon mondott el, nem zárt szerkezetűek, aligha könyv eredetűek, bár sok hagyományos elemet, motívumot tartalmaznak. Figyelmet érdemelnek azért is, mert a magyar nyelvterület olyan pontjáról származnak, amelynek mesekincsét a folklórkutatók korábban alig ismerték.

Kocsisné Szirmai Fóris Mária másik nagy mesemondó felfedezettje, **Pályuk Anna** (Veresmart, 1858–TiszaBökény): ruszin származású, 1890-ben magyar környezetbe, TiszaBökénybe ment férjhez, s haláláig magyarul mesélő paraszttasszony volt. Meséit édesanyjától tanulta. Fiatal korában cselédeskedett, gazdája gyermekeit gondozta, és nekik mesélt; negyvenévesen férjhez ment a falu egyik legmódosabb gazdájához, itt mostoha gyermekei, s még inkább unokái voltak leghűségesebb hallgatói. Kocsisné Szirmai Fóris Mária 1910–18 között 100 meséjét jegyezte fel. Repertoárjának nagyobbik része a hiedelemmondák és a tündérme-

sék határán álló nyitott szerkezetű tündérmesékből áll, ezek tündérekről, ördögökről, szélről, hajnalcsillagról szólnak.

Kocsisné Szirmai Fóris Mária nemcsak népmeséket jegyzett fel, hanem népművészeti munkákról is készített rajzokat, szakmai leírásokat és elemzéseket. Többek között foglalkozott népművészeti gyűjtéssel: *Tiszavidéki keresztzemes hímzésminták* című munkája 1976-ban a budapesti Minerva kiadónál látott napvilágot. Más vidékeket is érintő gyűjtései önálló kiadványban, folyóiratokban, meséskönyvekben jelentek meg.

A két világháború között, 1930-ban a *falukutatók* képviselőiben a csehszlovákiai *Sarló-kör* tagjainak egy csoportja érkezett a beregi Tiszahátra, hogy **Móricz Zsigmond** nyomdokain járva, elvégezzék a tájegység néprajzi, népköltészeti és szociográfiai felmérését. Erről olvashatunk a **Balogh Edgár** *Tíz nap Szegényországban* című riportsorozatában. **Balogh Edgár** írta: „*Móricz Zsigmond bátorítására szerveztük új ifjúsági mozgalommá a gyaloglást, s most itt jártunk a forrásnál, ahonnan ő elindult... Bökényben is előttünk járt: itt nótát tanult. Nekünk is elénekelték, ez tetszett Móricznak:*

*Lement a nap a maga járásán.
Sárgarigó szól a Tisza partján;
Sárgarigó meg a fülemile.
Szép vagy, rózsám! Hogy váljak el tőled?*

*Ha meghalok, temetőbe visznek,
A síromra fakeresztet tesznek.
Jöjj ki hozzám holdvilágos este.
Úgy borulj le a sírkeresztemre!”*

Balogh Edgár tucatnyi népmesét jegyzett le a faluban, amelyekből a losonci „*A Mi Lapunk*” című folyóirat közölt is néhányat. 1943-ban és 1944-ben a Néprajzi Társaság az időközben Magyarországhoz visszacsatolt területen, kiemelten a Tiszahát falvaiban (*Tiszaújlak, Tiszaújhegy, Fancsika, Tiszabökény, Tiszafarkasfalva, Tiszapéterfalva, Tivadarfalva, Forgolány* stb.) gyűjtőakciót szervezett. A felmérések kéziratait az Ethnológiai Adattárban őrzik.

10. téma. Balladagyűjtők a 60–70-es években

A szovjet korszakban a magyar szakos hallgatók által a Tiszaháton is gyűjtött magyar népballadákat tartalmaz az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének gondozásában *A kárpátontúli magyar lakosság népballadáit* címmel megjelentetett gyűjtemény.

Az 1967–1971-ben a területi írószervezet mellett működő *Forrás Stúdió* lelkes fiataljai **Kovács Vilmos** költő, író és szerkesztő ösztönzésére folklórgyűjtő utat szerveztek többek között Tiszahát magyar községeibe. Jó eredményként értékelhető, hogy az 1971-es Kárpáti Kalendá-

rium *Irodalmi Melléklete* **S. Benedek András** szerkesztő tömör bevezetőjével tíz jellegzetesebb balladatípust nyújtott át az olvasónak. Ez a közlés egyben népballadáinknak első igényesebb bemutatása. A válogatás anyagát a bökényi **Dupka György**, a tiszaujlaki **Fábián László** és a kisgejőci **Zselicki József** gyűjtötték. Az egykori *Forrás-gárda* tagjai közül **Zselicki József** *Der-cenben* és *Kisgejőcön*, **Horváth Gyula** *Mezőkaszonyban*, **Györke László** *Haranglábon*, **Balla Teréz** *Nagypaládon* és *Fancsikán* gyűjtöttek, **Dupka György**, **S. Benedek András** és **Fábián László** pedig az ugoccai és a beregi Tiszahát falvaiban.

Fontos anyagot szolgáltatott a tiszabökényi **Árgyelán Mária** (1912), **Árgyelán Rozália** (1932), **Magyar Erzsébet** (1910), **Ocskai János** (1897), **Páva Sándor** (1927), továbbá a farkas-falvi **Danku Irén** (1923), **Ilosvai Mária** (1928), **Kegyess András** (1899), **Kegyess László** (1903), **Kegyessné Molnár Veron** (1913), **Kotobej Anna** (1914), **Kotobej Ferenc** (1913).

Az alábbiakban közreadjuk a Tiszabökényben és Tiszafarkasfalván **Dupka György** és **Vári Fábián László** által 1970–1972-ben és 1988-ban lejegyzett és összegyűjtött balladákat, népdalokat, a melyek **Vári Fábián László** *Vannak ringó bölcsők* a kárpátaljai magyar népballadák és népdalok című gyűjteményben jelentek meg 2016-ban az Ungváron az Intermix Kiadó gondozásában.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/10900/10995/10995.pdf>

11. téma. Bökényben gyűjtött magyar népballadák és népdalok

Régi (középkori) balladák

Landóvár Ilona

– *Lányom, édes lányom,
Mi annak az oka,
Kék selyem ruhádnak
Hosszabb a hátulja?*

– *Fecském, édes fecském,
Vidd el levelecském,
Vidd el levelecském
Miklós úr elibe.*

– *Jó estét, jó estét,
Ösmeretlen anyám,
Hol van az én rózsám,
Landóvár Ilona?*

– *A szabó jól szabta,
A varró jól varrta,
Miklós királyúrfi
Volt az elrontója.*

*Ha délbe odaérsz,
Tedd a tányérjára,
Ha este odaérsz,
Tedd a párnájára.*

– *Ott van a kiskertbe
Gyöngyvirágot szedni,
Gyöngyvirágot szedni,
Azzal kedveskedni.*

– *Hóhérok, hóhérok,
Vigyétek lányomat,
Vigyétek lányomat
Az akasztófára!*

– *Kocsisok, kocsisok,
Fogjatok hat lovat,
Fogjatok hat lovat,
Azt is a jobbikat!*

– *Már mi ott bejártuk,
Sehol sem találtuk,
Hol van az én rózsám,
Landóvár Ilona?*

– Elment a patakra,
Fehér lábát mossa,
Térdig szappanozza,
Térdig szappanozza.

Már ott is bejártuk,
Sehol sem találtuk,
Hol van az én rózsám,
Landóvár Ilona?

– Mit tűröm, tagadom,
Úgy is ki kell vallnom,
Ott van a szobába
Halálos ágyába.

Tiszabökény, 1970,
Páva Sándor (sz. 1927).
Gyűjtötte: Dupka György.

Bereg Náni

Bereg Náni kiment az erdőbe,
Lefeküdt a tölgyfa levelére.
Egyet-kettőt kiáltottam néki:
– Kelj fel, Náni, mert meglát valaki!

Bereg Nánit kilenc zsandár vallassa,
Szeretője az ajtón hallgassa.
– Valld ki, Náni, minden bűneidet,
Hová tetted négy szép gyermekedet?

Felkelt Náni, bement a csárdába,
Száz icce bort kért ki az asztalra.
Száz icce bort, száz szál gyertyát mellé,
Hadd igyon a kilenc zsandár legény.

– Egyet tettem díjofa tövébe,
Kettőt tettem Tisza mély vizébe,
Negyediknek most lettem gyilkosa,
A szerelem tesz engem a sírba.

Bereg Náni bokros pántlikája,
Nem köti már többé a hajába.
– Tedd el, Náni, a ládafijába,
Majd jó lesz a kislányod hajába.

Tiszafarkasfalva, 1970.
Kotobej Anna (sz. 1914).
Gyűjtötte: Dupka György.

Csáki bíró lánya

– Jó estét, jó estét,
Csáki bíró lánya.
Eljössz-e hát velem
A bilétes bálba?

– Eredj, lányom, eredj,
A bilétes bálba,
Vágott orrú cipőd
Húzd fel a lábadra,

– Jó estét, jó estét,
Édes muzsikások,
Nékem ezt a nótát
Vigan ráhúzzátok.

– Nem megyek, nem megyek
A bilétes bálba,
Tudom, köztetek lesz
Komor Lajos táncra.

Két pár arany gyűrűd
Húzd fel az ujjadra,
Gyenge batiz ruhád
Vedd fel te magadra.

Estétől reggelig,
Reggeltől hajnalig,
Hajnaltól hajnalig,
Hajnal hasadtáig.

– Eressz el, eressz el,
Mert mindjárt meghalok,
Két pár arany gyűrűm
Ujjomra dagadott.

Eressz el, eressz el,
Mert mindjárt meghalok,
Vágott orrú cipőm
Vérrel tele aludt.

Eressz el, eressz el,
Mer mindjárt meghalok,
Gyenge batiz ruhám
Testemhez tapadott...

Nyisd ki, anyám, nyisd ki
A leveles kapudat,
Megvetheted nekem
Halálos ágyamat.

– Testem a testeddel
Egy sírba nyugodjon,
Vérem a véreddel
Egy patakot mosson.

Harangoznak délre,
Fél tizenkettőre,
Csáki bíró lánya
Szépen kiterítve.

Átkozott az apa,
Hétszerte az anya,
Ki este lányát
A bálba bocsátja.

Tiszabökény, 1973,
Árgyelán Mária (sz. 1911).
Gyűjtötte: Dupka György.

Fehér László

Fehér László lovat lopott
A Fekete halom alatt,
Nagyot csattant az ostora,
Meghallotta Gönc városa.

– Rajta, rajta, Gönc városa,
Fogjátok el utoljára!

Fehér Anna ezt meghallja,
Hogy a bátyja el van fogva,
Parancsolja (j)a kocsisnak:
– Fogd be, kocsis, négy lovamat!
Fogd be, kocsis, négy lovamat,
Tégy fel minden aranyomat.
Mert most megyünk hosszú útra,
Bátyám szabadítására.

Fehér Anna máris ott van,
Végigszalad a folyosón,
Folyosóról, folyosóra,
Úgy ment az egyes ajtóra.

– Fehér László, édes bátyám,
Ébren vagy-e, vagy meghaltál?
– Ébren vagyok, nem aluszok,
Csak terólad gondolkozok.

Fehér Anna erre nem szól,
Végigszalad a folyosón,
Folyosóról folyosóra,
Török Antal szobájába.

– Török Antal, főbíró úr,
Engedje ki a bátyámat.
Ha (j)a bátyám kiengedi,
Aranyamat elteheti.

– Nem kell nekem az aranyod,
Csak egy éjjel véled hállok,
Ha egy éjjel véled hállok,
Bátyádat is kibocsátóm.

Fehér Anna erre nem szól,
Végigszalad a folyosón,
Folyosóról folyosóra,
Úgy ment az egyes ajtóra.

– Fehér László, édes bátyám,
Hallod, mit mond a főbíró?
Ha egy éjjel vele hállok,
Szabadulásodat várom.

– Fehér Anna, drága húgom,
Ne hálj vele, ha (j) azt mondom.
A lányságodat elveszi,
Bátyád fejét is leveszi.

*Fehér Anna erre nem szól,
Végigszalad a folyosón,
Folyosóról folyósóra,
Török Antal szobájába.*

*Úgy tizenkét óra felé
Zörög a vas az udvarba.*

Azt kérdezi Fehér Anna:

– Mi zörög kinn az udvarba?

*– Lovam viszik itatóra,
Annak zörög a kantárja.*

*Fehér Anna erre nem szól,
Végigszalad a folyosón,
Folyosóról, folyósóra,
Úgy ment az egyes ajtóra.*

*– Fehér László, édes bátyám,
Ébren vagy-e vagy meghaltál?*

*Felelik a többi rabok:
– Ne keresd itt a bátyádat,*

*Kivitték a sík mezőbe,
Akasztófa tetejébe.
– Átkozásom nem szokásom,
Mosdóvized vérré váljon,
Kendőd, ruhád lángot hányjon,
A kenyered kövé váljon!*

Tiszafarkasfalva, 1970,
Kotobej Anna (sz. 1914).
Gyűjtötte: Dupka György.

Kihajtottam a libámat

*Kihajtottam a libámat
A rózsadombra,
Arra jött a bíró fi
a, Lehajigálta.*

*– Bíró fia, ne verd le
A gőgös gúnárom,
Hazamegyek, az apádnak
Bepanaszolom.*

*– Adjon isten, bíró uram,
Szerencsés napot!
– Adjon isten, szőke kislány,
Ugyan mi bajod?*

*– A kend fia leverte
A gőgös gúnárom.
Azért jöttem, bíró úrnak
Bepanaszolom.*

*A két lába, meg a szárnya
Száz arany alma,
A zúzája, meg a mája
Húsz mázsa búza.*

*– Hát az a szép gőgös nyaka
Ugyan mit is ér?
– Vétessen el a fiával,
Nem kell semmi bér!*

Tiszafarkasfalva, 1971.
Danku Irén (sz. 1923).
Gyűjtötte: Dupka György.

Ponyvaballadák

Szabó Gyula

*Szabó Gyula Horvát Jolánt szereti,
Szereti, de szülei nem engedi.
– Megállj, Jolán, szüleid nem engedik,
Mit fogunk majd egymással cselekedni!*

*Szabó Gyula egy vasárnap délután
Jolánkával találkozik az utcán.
Kihívta őt az erdőre sétálni,
Hogy ők majd ott virágot fognak szedni.*

*Aztán, mikor kiértek az erdőbe,
így szólt Gyula: – Pihenjünk hát egy cseppet.
Azt akarom, te se legyél a másé,
Mind a ketten itt haljunk meg egymásér.*

*– Jaj, Gyulácskám, édes szívem, ne ölj meg,
Amit kérsz, hát teljesítem teneked.
De Gyula nem hallgatott a szavára,
Földhöz vágta, rátaposott nyakára.*

*(De) kezét, lábát össze-vissza vagdalta,
A fejit is a nyakáról levágta,
Beretvával metszette ki a szívét,
Azt vitte a másvilágra emlékül.*

*– Revolverem hat golyója de éles,
A kettőnknek még az is elégséges.
Kettőt lőtt a saját maga szívébe,
Rároskadt a Jolánka holttestére.*

*– Jaj, cimborák, arra kérlek titeket,
A síromhoz mind fehérbe jöjjetek.
Vigyetek ki engemet a sírkertbe,
Mert már engem nem láttok az életbe.*

Tiszabökény, 1973.
Páva Sándor (sz. 1930).
Gyűjtötte: Dupka György.

Bíró Margit

*Ezernyócsázötvenhatodik évbe,
De szomorú hírt hallottam egy helységbe!
Bíró Margit a Kis Imre babája,
Akinek még hét faluba sincs párja.*

*De Margitot sok fi úk szeretgették,
De legjobban Kis Imre kecsgettette:
– Ne félj, Margit, szívem párja, szeretlek,
Jövő nyáron feleségül is veszlek.*

*De Imrének más lány volt az eszében.
Üzenetet küldött Cserép Irénnek,
Hogy őt várja egy szombaton estére,
Cserép Irént az anyjától megkérte.*

*De Cserép néni e szavakat mondotta:
– Holnap eriggyetek a pap elébe,
írassátok nevetek a nagy könyvbe,
Mert ha eztet Bíró Margit megtudja,
A lányomat halálra elátkozza.*

*Másnap délben éppen tizenkét óra,
Bíró Margit megy a kerek kútra.
Olyan rossz híreket hallott a kúton,
Alig tudott hazamenni az úton.
Alig várta, hogy korsóját letegye,
Elindult a Kis Imre háza fele.
Oda se ér, már az ajtót zörgeti:
– Hűtlen szívű, ha megcsaltál, gyere ki!*

*Igaz, Imre, hogy te megházasodtál,
A szívemre ily nagy bánatot hoztál?
– Igaz, Margit, szívem párja, szeress mást,*

*Úgyis régen szeretjük mi már egymást.
– Most már, Imre, add ide a kezedet,
Hadd kívánjak néked boldog életet:
Kilenc orvos orvosságát használd el,
Nyolc hónapig nyomjad, Imre, az ágyat.*

*Se ég, se föld be ne vegyen gyomrába,
Lökjön ki a sírodnak oldalára!
Most már Margit elindult a gyászútra,
Ha köszönnek, még akkor se fogadja.
Ha köszönnek, még akkor se fogadja,
Hazament és magát felakasztotta.*

Tiszabökény, 1973,
Argyelán Rozália (sz. 1932).
Gyűjtötte: Dupka György.

Betyárballadák

Mikor a Jánosi erdőből visszatértem

*Mikor a Jánosi erdőből visszatértem,
Kilenc zsandár áll elébem.
Azt kérdezik, mi a nevem,
Hol az utazólevelem.*

*– Várjál, zsandár, megmutatom,
A mellényem kigombolom,
Kiveszem a revolverem,
Ez az utazólevelem.*

Tiszabökény, 1971.
Magyar Erzsébet (sz. 1910).
Gyűjtötte: Dupka György.

Tisza partján elaludtam

*Tisza partján elaludtam,
Jaj, de szépeket álmodtam.
Megálmodtam azt az egyet,
Hogy a babám másat szeret.*

*Erre osztán fölébredtem,
Kilenc zsandár áll előttem.
Azt kérdezte, ki a nevem,
Hol az utazólevelem?*

*Várjál, zsandár, megmutatom,
Csak a lajbim kigombolom.
Kiveszem a revolverem,
Ez az utazólevelem.*

Tiszabökény, 1987,
Argyelán Mária (sz. 1910).
Gyűjtötte: Dupka György.

Madár Ferbi (2)

*Csütörtökön virradóra
Ültem a bánathajóra,
Alighogy elszenderedtem,
Kilenc zsandár áll előttem.*

*Felhívátja a főbíró,
Vallatja a szolgabíró,
Bíró, bíró, szolgabíró:
– Hová való vagy, te fickó?*

*Mikor mentem hazafelé,
A sámsoni erdő felé,
Szélre kötöm azt a derest,
Akit hét vármegye keres.*

*– Hát ti, kutyák, mit kerestek,
Talán értem jöttetek?
– Érted jöttünk, el is viszünk,
A brassai várba teszünk*

*– Uram, én sámsoni vagyok,
Madár Ferbi fia vagyok,
Madár Ferbi az én nevem,
Régen a vasat zörgetem.*

*Mikor mentem hazafelé,
A sámsoni erdő felé,
Zsebkendőm a szidra kötöm,
Magam a Szenkébe ölöm.*

*A brassai megyeháza
Márványkőből van kirakva,
Van ki, van ki, ki van rakva,
Madár Ferbi sétál rajta.*

*Tele a zsebem bankóval,
Az istállóm lopott lóval.
Hat fekete, kilenc deres,
Most már hét vármegye keres.*

*Zsebkendőm a szidra kötöm,
Magam a Szenkébe ölöm,
Ha arra jön a szeretőm,
Megösméri a zsebkendőm.*

Tiszafarkasfalva, 1971.
Kotobej Anna (1914).
Gyűjtötte: Dupka György.

Rabénekek

Mikor visznek Beregszászba

*Mikor visznek Beregszászba,
Beregszászi törvényházba,
Látom az urakat ülni,
Engem fognak most itélni.*

*Rám is szóztak hat hónapot,
Szabadulnék, de nem tudok,
Írok haza az anyámnak,
Küldjön ruhát a lányának.*

*Megjött már a fehér ruhám,
Sírhatsz, ríhatsz, édesanyám,
Sirathatsz már jajszóval is,
Egy lányod volt, rab lett az is.*

*Édesanyám, kedves apám,
Gyertek, nézzétek meg szobám.
Tiszta vas az én nyoszolyám,
Itt halok meg, édesanyám.*

Tiszabökény, 1971,
Árgyelán Mária (sz. 1910).
Gyűjtötte: Dupka György.

Új balladák

Szendre báró leánya

*Messze, messze, a szendrei pusztába,
Öreg nyárfa levelezik magába,
Öreg nyárfa levelezik magába,
Egy juhászlegény búsulni jár alája.*

*Éjfél után hármát ütött az óra,
Mégis olyan szépen szól a furulya.
Furulyaszó behallik az ablakon
Ébredjen hát a nagyságos kisasszony.*

*Kinyílik a Szendre báró ablaka,
Egy kökény szemű barna lány néz ki rajta.
– Jaj, istenem! – így sóhajt fel magába
– Mért is vagytok Szendre báró leánya?*

*Szendre báró harmadnapra búvába,
Kilovagol a szendrei pusztába,
Mekérdi a legöregebb juhásztul,
Nem látta-e a nagyságos kisasszonyt?*

*– Báró uram, az igazat megvallom,
Három napja a bojtárom nem látom.
Három napja a bojtárom odavan,
A kisasszony bizonyosan vele van.*

*Hej, de szépen megfaragták azt a fát,
Amékre a juhászlegényt akasszák!
Fújja (j)a szél gyócs ingét, gyócs gatyáját,
Mért szerette el a báró leányát*

Tiszafarkasfalva, 1971,
Kegyes András (sz.1901).
Gyűjtötte Dupka György.

Szendre báró leánya (2)

*Künn a pusztán, az endrődi határba
Kileveledzett egy nyárfa magába.
Endre báró gyönyörű szép nyárfája,
Juhászlegény búsulni jár alája.*

*Juhászlegény szíve nagyon szomorú,
Előveszi furulyáját, belefúj.
Furulyaszó béhallik egy ablakba,
Ébredjen fel Endre báró leánya.*

*Kinyílt az Endre báró ablaka,
Kökény szemű kisasszony néz ki rajta.
A kisasszony így sóhajt fel magába:
– Mért is vagyok Endre báró leánya?*

*Másnap reggel Endre báró bújába
Kihajtatott az endrei pusztába,
Megkérdi a legöregebb juhászt:
– Nem látta-(j)e az ő kedves leányát?*

*– Nem láttam én, Endre báró, ha mondom,
Harmadnapja bojtáromot se látom,
Harmadnapja bojtárom is odavan,
Talán biz a kisasszony is vele van.*

*Vágják már a pusztaszélen azt a fát,
Amékre a juhászlegényt akasszák.
Fújja (j)a szél golycs ingét, golycs gatyáját,
Nem öleli Endre báró leányát.*

Tiszafarkasfalva, 1971.
Kotobej Anna (1914).
Gyűjtötte: Dupka György.

Helyi balladák gyilkosságok, szeretcsétlenségek

Túri Pista

*Felsütött a holdvilág a halomra,
Báró lánya kihajlott az ablakba.
Báró lánya kihajlott rózsabimbó,
– Hallod, babám, mit szól az a tilinkó?*

*Szól a nóta, de te hangját nem érted,
Báró lánya, meghalok én térted!
Báró lánya virágos kertbe várja,
Túri Pistát fehér keblére zárja.*

*Túri Pistát el sem bocsátta volna,
Ha valahogy egy golyó nem jött volna.
Mérges báró kócsagmadárt lelőtte,
Fehér galamb szíve hasadt meg érte.*

*Fehér galamb péntek este bukott fel,
Már szombaton siratták bús könnyekkel,
És vasárnap egy vagy két óra tájba,
Beletették az aranyos kriptába.*

*Túri Pista, a számadó bojtára,
Felöltözött tiszta fekete gyászba.
– Ezer számos juha van a bárónak,
Nem bánám, ha mind elmenne maholnap.*

Tiszafarkasfalva, 1970,
Kotobej Anna (1914).
Gyűjtötte: Dupka György.

Özvegyasszony szalad az utcára

Özvegyasszony szalad az utcára,
Haldoklik a falu legszebb lánya.
Göndör haja keblére ömölve,
Foly a vér a szoba közepére.

A faluban halálharang csendül,
Nagy sebesen megindul két csendőr,
– Hol a gyilkos? Utána, utána!
Piros vércsepp vezet a nyomára.

Falu végén „Ne búsulj” csárdába
Ül egy legény, kés van a markába,
Lobogós ingujja szét van tépve,
Látszik rajta gyöngé kislány vére.

Add meg magad – hangzik az ajtóból,
Környék népe erre odatódul.
Jön a legény, lánc van a két kezén,
Könny csillan az egyik csendőr szemén.

„Gyáva csendőr, ki a gyilkost szánja.”
Azt beszéli a falu pletykája.
– Nem gyávaság, csak egy igaz érzet
Csalta ki a szememből a könnyet.

Az a legény, ki itt áll megkötve,
Testvérem, ki kedvesét megölte.

– Hallod, öcsém, nem fájt-e a szíved,
Mikor azt a gyöngé lányt megölted?
– Akkor nem fájt, de majd meghasadott,
Mikor mondta: – Istenem, meghalok!

Tiszabökény, 1973.
Páva Sándor (1930).
Gyűjtötte: Dupka György.

Elment már a betyár csárdába mulatni

*Este van, este van, elmúlt kilenc óra,
Minden betyár gyerek kiáll a kapuba.
Kiáll a kapuba, híjják a csárdába,
De ő csak azt mondja: – Nem megyek sehova.*

*Elment már a betyár csárdába mulatni,
Két jó cimborája az ajtóba lesi.
– Gyere be, gyere be, hadd beszéljek veled,
Az éjjel a szívet kiveszem belőled.*

*Megfogták a betyárt, elvágták a nyakát,
Szép piros vérét a padlóra folytatták.
Egy szóval azt mondta: „Hagyjatok pihenni,
Szép piros vérem a padlóra kifolyni.”*

Tiszafarkasfalva, 1987.
Kotobej Anna (1914).
Gyűjtötte: Dupka György.

Penyigei Szenke vizén

*Penyigei Szenke vizén végigsütött a nap,
Penyigei kilenc kislány hirtelen belehalt.
Szerencsétlen volt a meghalása,
Penyigei Szenke vize bevette magába.*

*Megkondult a, megkondult a penyigei harang,
Húzza aztat, húzza aztat három fehér galamb.
Most húzzák az utolsó verseket,
Penyigei kilenc legény szíve majd megreped.*

Tiszafarkasfalva, 1971
Kotobej Anna (1914).
Gyűjtötte: Dupka György.

Népdalok

Azt mondja (j)a vadgalamb a rigónak

*Azt mondja (j)a vadgalamb a rigónak,
érted halok meg, galambom, mahónap.
Szólj annak a szépen szóló madárnak,
fiatal vagyok még én a halálnak.*

*Várjál, kislány, míg a gatyám megódom,
valamennyi lyuk lesz rajta, befódom.
Úgy befódom, úgy megvarrom, majd meglásd,
asse tudod, lyuk vót-é vagy hasítás.*

*Úgy befódom, úgy megvarrom, majd meglásd,
asse tudod, lyuk vót-é vagy hasítás.*

Tiszabökény, 1970.
Énekelte: Ocskai János, sz.: 1897.
Gyűjtötte: Dupka György.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK:

- Mit nevezünk balladának? Milyen típusait ismerjük?

- Nézz utána a vándormotívum jelentésének? Tudnál-e példát felhozni rá?

VI. Kitekintés községünk határain túlra

1.téma. Szomszédaink

Tiszabökény területét délnyugatról *Magyarország* határolja. Ezt a helyzetet a trianoni békeszerződést követő húszéves cseh korszakban, majd a II. világháború után a győztes hatalmak így alakították ki. Az 1945-ben létrejött szovjet „vasfüggöny” megszakította a térség lakóinak természetes kapcsolatát, érintkezését.

A független Ukrajnának köszönhetően a *Tiszaújlak–Tiszabökény határátkelő* megnyitása széleskörűen elősegítette a túloldalon lévő *Tiszbecs*, *Uzska* és *Magosliget* községekkel a korábban befagyasztott, sok szálon futó kapcsolattartást.

Bökény közvetlen szomszédja *Tiszafarkasfalva* és a *Tisza* folyó túloldalán fekvő Tiszaújlak. A felsoroltakon kívül Bökény népe sorsközösségben élt évtizedeken keresztül a közelében fekvő *Péterfalva*, *Tivadarfalva*, *Forgolány* lakosságával. Az öt tiszaháti község között kapcsolatot a közös közigazgatási központ erősítette meg. Azonban a múltjokban is sok hasonlóság figyelhető meg.

Az Árpád-kortól Bökényt szoros szálak fűzték a fentebb felsorolt szomszéd településekhez. Ezért a továbbiakban a 6 község múltjával vázlatosan ismerkedhettek meg.

Tiszafarkasfalva / *Бовчанске*

A kismemesi Tiszabökénynek létszámtól függetlenül testvértelepülése, számos kismemesi család lakta. Egy időben jöttek létre, évszázadokon át fejlődésük is azonos úton haladt. A Tisza mellett fekvő Árpád-kori magyarlakta települést a XIII. században alapította a *Farkas család*, mely rokonsági kapcsolatban állta *Bökényi családdal*. Kistelepülés neve a magyar *Farkas* személynévből származik. A korabeli oklevelek szerint még a XIX. század első felében is a főurai nagyobb részt a Farkas nemzetségbeli, továbbá *Dózsa*, *Oroszy*, *Balogh* örökösök. Az 1717-es tatár pusztítást követően számos rutén (ruszin, orosz) család települt le, akik később elmagyarosodtak.

Lakossága 1851-ben 156, 1862-ben 135, 1900-ban 199, 1921-ben 188, 1941-ben 452 (31 római, 271 g.k., 128 református, 16 izraelita).

Napjainkban 480–500 fő körül élnek a szorosan összeépült Tiszabökénnyel, 1967-ben hozzá csatolták, így a falu ma már közigazgatásilag nem létezik. Tiszabökénnyel együtt közigazgatásilag Tiszapéterfalvához tartozik.

A XIX. század végétől 1944-ig a csepei Fogarassy ágból származó Fogarassyak a legnagyobb földbirtokosok, akik hozzájárultak a település gazdaságának a fellendítéséhez. A kúria területén *kastélyt*, *római katolikus kápolnát* építettek, melyet angol típusú park övezett. A két építmény: a *kastély (kúria)* és a *római katolikus kápolna* a mai napig áll, melyet görögkatolikus templommá alakították át. A Szentháromság tiszteletére felszentelt épületet 2009-ben újították fel.

A község falutáblája a múzeummá átalakított Fogarassy-kastélyban

Fotó: Fuchs Andrea

A kastélyt a szovjet érában a helyi Határőr Kolhoz vezetője, **Bíró Andor** helytörténeti múzeummá alakította át. Többek között a tiszaháti magyar parasztlelettel kapcsolatos anyagok is megtekinthetők a tárlaton. A parkban szabadtéri falumúzeumot rendeztek be. A skanzenben korhű állapotban megtekinthető egy múlt századi szegényparaszti ház, egy középparaszti ház, illetve a falusi iskola épülete egybeépítve a tanítólakással.

Árpádsávos keresztet emeltek a parkban 2000-ben a millennium tiszteletére és egy kopjafát állítottak emléktáblával az 1717-es tatárbetörés áldozatainak emlékére 2007-ben.

Rhea Marmentini (Spanyolország) szobrászművész Egyensúly c. alkotása

A VI. Kárpátaljai Nemzetközi Szobrásztábor adománya – 2019.

Fotó: Fuchs Andrea

Farkas Fábián

(Olvasmány)

„A régi időben Farkasfalván, a kuruc világ idején két híres kuruc vezér volt, akik azonban csak akkor jöttek a Farkasfalván lévő kastélyukba, mikor a viszonyok úgy kívánták, hogy elrejtőzzenek egy ilyen kis faluban ellenségeik elől. Az egyiknek a neve Farkas Fábián, a másiké pedig Szintai volt. Farkasfalván terjedelmes birtokaik voltak és mindig ide tértek haza csatázásaik után. Esténként a faluban egy foszforral bekent kutyát láttak, amely az erdő felé ment. Az egész faluban elterjedt a hír, hogy az erdő felé minden este a faluból ördög megy. Ugyanis már Farkas Fábián ellenségei megsejtették hollétét és utánamentek Farkasfalvára. Farkas Fábián a Farkasfalva melletti erdőben bújt el, ahova hű kutyája, amelyet Farkasnak a szolgája foszforral kent be, vitte a nyakában lévő kosárban az ennivalót minden éjszaka. A falubeliek látták, hogy a kutya, mikor visszatért az erdőből, Farkas Fábián kastélyába ment és ott eltűnt. Később az ellenség elment Farkasfalváról, Farkas Fábián pedig hazajött a kutyájával együtt az erdőből és többé a foszforos kutyát nem látták. Ezért nevezték talán el Ördögűző Fábiánnak is.”

(A legenda megtalálható a Dupka György és Zubánics László által összeállított *Szépasszony dombja* című kötetben <https://mek.oszk.hu/12900/12907/12907.pdf>)

Tiszapéterfalva /Пуштерфолво

Árpád-kori, kismemesi vidék gócpontjának számító magyar lakta település, 1220-ban először *Villa Petur*, majd *Peturfalva* néven említik. A XIV. században a település vezető főura: *Péterfalvy család*. A birtokosok között nevezik meg a *Szirmay*, *Bencze*, *Székely*, *Illés*, *Balogh* és más családokat.

Emlékmű az 1703–1711-es Rákóczi-szabadságharc 91 falubéli kuruc katonájának

Fotó: Fuchs Andrea

A krími tatárok 1717-ben Péterfalvát is elpusztították (177 nemesből 54 végleg odaveszett), ezután más vidékről származó magyarokat és ruszinokat és telepítettek ide, az utóbbiak elmagyarosodtak.

Lakossága: 1851-ben 551, 1862-ben 759, 1910-ben 824, 1938-ban 811, 1941-ben 765 (30 r.k., 190 g.k., 486 ref., 4 g.k., 55 izraelita), 1989-ben 1722. 2001-ben 2016 lakosából 1937 (96 %) magyar. 1961-1996 között jó munkafeltételeket és keresetet nyújtó mezőgazdasági nagyüzem (Határőr Kolhoz, majd Határőr-Agrárcég) jött létre *Bíró Andor* elnökle idején. Nevéhez fűződik többek között a művelődési ház, iskola, sportkomplexum, vidámpark, szabadtéri színpad stb. felépítése is. A privatizáció utáni földterületeken máig hanyatló gazdálkodás folyik. Feltűnően sok azoknak a száma, akik külföldre járnak dolgozni.

A település lakossága zömmel református, egyháza az 1640-ben keletkezett. Református kőtemploma az egykori fatemplom helyett az 1700-a években épült fel. Az ezredforduló után felépült a *görögkatolikus templom* a *Jehova tanúi imaház* közvetlen szomszédságában. Az kislétszámú ortodox felekezet kezdeményezésére felállították Szűz Mária szobrát.

Fontosabb emlékhelyei: *György-kastély*. Tiszapéterfalva központjában található az 1870-es évek végén épült György-kastély. Nevét egykori tulajdonosáról, **György Endre** (1848-1927) földművelésügyi miniszterről kapta, aki nyárilaknak használta az épületet. A kastélyban 1986. augusztus 10-én *Bíró Andor*, a Határőr Kolhoz elnökének kezdeményezésére megnyílt a Péterfalvi Képtár, amely azóta is az épületben működik. A képtár kiállítási anyagát a kárpátaljai festőművészek közel 200 alkotása teszi ki. 2003-ban a kastély falára emléktáblát helyeztek **György Endre** tiszteletére.

György-kastély. Péterfalvi Képtár

Fotó: Fuchs Andrea

Rostás Beáta (Eger) szobrászművész Eger c. alkotása
A VI. Kárpátaljai Nemzetközi Szobrásztábor adománya – 2019.

Fotó: Fuchs Andrea

A településen született: *Komáromy András* (1861–1931) történész, levéltáros, az MTA tagja; *Kiss Ferenc* (1928–1987) Magyarországon elhunyt irodalomtörténész, kritikus, az MTA Irodalomtörténeti Intézetének tudományos munkatársa. Tisztelői mindkét személyiségnek a helyi magyar középiskola falán emléktáblát helyeztek el.

Kiss Ferenc irodalomtörténész emléktáblája a péterfalvai középiskola falán

Fotó: Fuchs Andrea

Tivadarfalva / Федорове

Árpád-kori, kismemesi magyarlakta település. 1358-ban *Thywadurfalu* néven említik először. A falu nevét Tivadar nevű első birtokosáról kapta. A XIV. században a *Tivadarfalvy család* birtokolta a települést.

Az 1717-es tatárjárás ezt a települést is felperzselte, az elhurcoltak helyébe ruszinokat telepítettek be, akik elmagyarosodtak. A település határában két, a tatárok által elpusztított Árpád-kori magyar falu létezett: *Andrásfalva*, *Csatófalva*. A XVIII–XIX. században a település nevezetesebb birtokosai közt említik a *Sárközy*, *Gődény*, *Tibay*, *Szegedy*, *Bencze*, *Biki*, *Vincze*, *Guthy*, *Szombathy* családokat. Lakossága: 1851-ben 408, 1862-ben 387, 1910-ben 423, 1941-ben 555 (ebből 2 r. k., 73 g.k., 429 ref., 15 izraelita), 1989-ben 600, 2001-ben 630. Egybeépült és egyesítették Tiszapéterfalvával. Ma már közigazgatásilag nem létezik. *Református temploma* a XVIII. században épült az elpusztult római katolikus templom helyére, barokk stílusban, 1979-ben restaurálták. Az egyház keretében működik a református líceum.

Forgolány / Форголань

Árpád-kori kismemesi magyarlakta település nevét 1320-ban *Folgram* néven említette először oklevél. Nevét egykori birtokosáról az ugocsai kismemes *Forgolanról* kapta, aki valószínűleg flamand telepes volt. Ősi birtokosai: *Gődények*, *Gődényháziak*, *Perényiek*. Egyik nevezetes múltbéli eseményeként tartják számon, hogy a Rákóczi-szabadságharc idején egy labanc csapat itt szenvedett vereséget. Lakossága 1851-ben 650, 1910-ben 668. 1941-ben 891 (49 r.k., 122 g.k. 527 ref., 22 izraelita, 18 egyéb), 1989-ben 822, 2001-ben 890.

Olena Dodatko (Ukrajna, Kijev) szobrászművész Család c. alkotása

A VI. Kárpátaljai Nemzetközi Szobrásztábor adománya – 2019.

Fotó: Fuchs Andrea

A kis magyar falucska *Tivadarfalvával* szinte teljesen egybenőtt, közigazgatásilag Tiszapéterfalvához tartozik. Református temploma 1780-ban épült klasszicizáló barokk stílusban, 1844-ben leégett, 1854-ben állították helyre. A görögkatolikus vallásúak temploma a XX. században mellette épült fel. A két templom közötti területen került felállításra a II. világháború és a sztálinizmus mártírjainak emlékműve.

Forgolány eredetmondája

(Olvasmány)

A falu mai helyén valamikor a Tisza folyt. A jelenlegi templom mellett a folyóban egy veszélyes forgó, örvény kavargott. A folyó bal partján egy Jaros nevű vadász lakott. A környékbeli erdőkben és mezőkön vadászatott. A vadásznak volt egy szépséges szép leánya. Egy napon a leány vizet akart meríteni a Tiszából. Amint lehajolt, hogy a kancsóját telemerítse, lába alatt leszakadt a talaj, s a lány belecsúszott a vízbe, éppen ott, ahol a forgó volt.

Az örvény elkapta, s forgatta, forgatta a lányt a víz felszínén, miközben az segítségért kiáltozott. A közeli mezőn dolgozó emberek egyike meghallotta, odaszaladt. Észrevette a vízben forgó lányt, s torka szakadtából kiabálni kezdett: »Forog a lány, forog a lány!« De segíteni már nem tudtak rajta...

Tiszaújlak/ Виллок

Árpád-kori magyar-ukrán/ruszin lakta városi jellegű település. Első írásos említése 1304-ből való, ekkor Wylak (Ujlak). Jelentése valószínűleg az „új udvarház” fogalomra vezethető vissza, ugyanis az Újlak helynév az új melléknév és a lak – lakóház, udvarház – főnév összetétele. Főbb birtokosai: *Újhely, Büdy, Szirmay, Fóris, Szenczy, Vincze* családok.

Lakossága: 1851-ben 1437, 1862-ben 1711, 1910-ben 3472, 1941-ben 3474, (ebből 783 r.k., 680 gk., 1073 ref., 12 evang., 4 g.k., 922 izraelita), 1989-ben 3600 ebből 3200 magyar), 2019-ben 4201 (ebből magyar 2653).

Tiszaújlakon jelenleg öt vallási felekezet működik, négynek saját temploma van. *Római katolikus templomáról* 1332-ben találunk említést a korabeli okmányokban, későbbiekben a török-tatár hordák porig rombolták. Helyén épült fel 1788-ban a mai barokk stílusú templom. *A görögkatolikus templom* 1806-ban épült, klasszicista stílusban. Az ortodox felekezet ezután kezdett új templom építésébe, amely a közelmúltban készült el.

Sóház. Tiszaújlak már a középkorban is híres volt a tiszai révről és sókikötőjéről. 1417-ben nagy raktárak épültek itt a Tiszán leúsztatott só tárolása és továbbszállítása céljából. Egy ilyen raktár ma is áll az Esze Tamás téren. Az egykori sóház az ukrán tannyelvű középiskolának adott otthont, jelenleg nem használják. Az épület falán emléktábla hirdeti, hogy az egykori Sóhivatalt Esze Tamás kuruc vezér katonáival 1703. május 24-én 7 órakor reggel, két gyalogos csapattal és negyven lovassal elfoglalta. A 14 muskétásból és egy hadnagyból álló őrségből négyet levágtak, a többi közékük esküdt.

Tiszaújlaki sóház

Fotó: Fuchs Andrea

Néhány évvel később, 2012-ben egy másik márványtáblát helyeztek el alatta, ez pedig annak az 52 tiszaujlakinak a nevét tartalmazza, akik részt vettek a Rákóczi-szabadságharc első csatájában 1703. július 14-én. Az elmúlt évek során hagyománnyá vált, hogy a csata évfordulóján minden évben a Sóháztól gyalogos menet indul a község határában felállított turulmadaras emlékműhöz.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK:

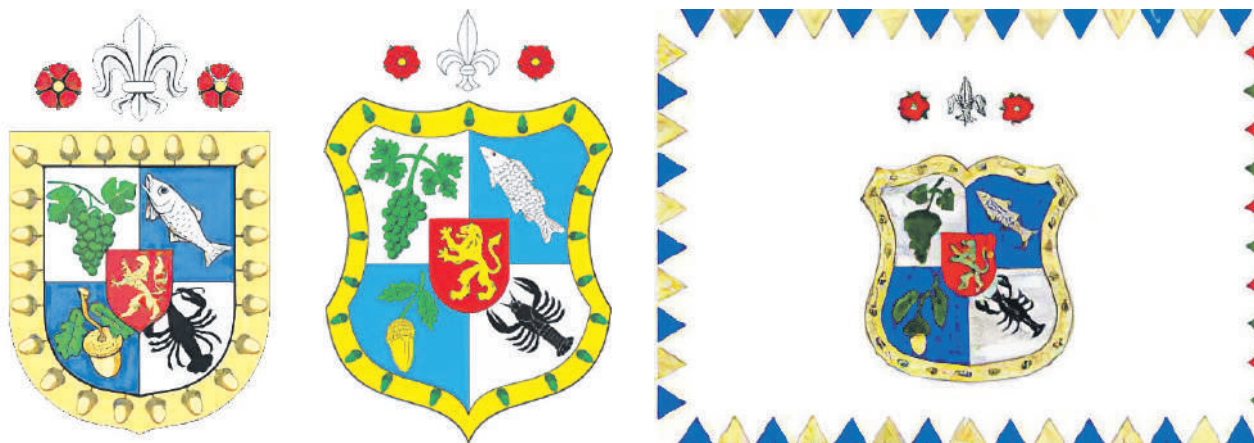
- *Készíts vázlatot Tiszaújlak legfontosabb történelmi eseményeiről!*

- *Gyűjts információt Keresztyén Balázs Irodalmi barangolások című művéből, illetve gyűjts anyagot olyan híres emberekről, akiknek élete Tiszaújlakhoz kötődik!*

- *Sorold fel a település legfontosabb műemlékeit, emlékhelyeit!*

- *Évente milyen nagy megemlékezést tartanak Tiszaújlak és Bökény határában lévő turulos emlékműnél?*

2. téma. Ugocsa vármegye históriája (Nagyszőlősi járás)

A nagyszőlősi járás régi és új címere, zászlaja

A **Nagyszőlősi járás** (Виноградівський район) egykori közigazgatási egység a Tisza két partján 1946–2020 között. Kárpátalja déli részén helyezkedett el; nyugatról a *Beregszászi*, északról az *Ilosvai*, keletről a *Huszt* járás, délkeletről *Románia*, délnyugatról *Magyarország* határolta. Székhelye *Nagyszőlős* volt. A járást a 2020 júliusi ukrajnai közigazgatási reform során megszüntették; területét a *Beregszászi járáshoz* csatolták.

Nagyszőlős környéke a XI. századi megyerendszerben a *Borsovai várispánság* részeként működött. A XII–XIII. században az *ugocsai erdőispánság* egyesült a *sásvári várispánsággal* (*Tisza-sásvár*) és ezek területén jött létre a *nemesi Ugocsa vármegye Szőlős központtal*. Ez a közigazgatási egység a mai járás területének mintegy kétszerese. Egy 1262-ben kelt levél említi a terület több települését is a rendkívül élénk gazdasággal rendelkező környéken.

Az ugocsai dinasztiaalapítók egyike volt a család *nyalábi ág*ból származó **Perényi János**, aki nek a nevével először egy 1316-ban kelt oklevélben találkozunk, ebben **Purweni Wrbanus** fia Jánosként hivatkoznak rá. Egy 1319-ben kelt oklevélből kiderül, hogy **Károly Róbert** király híveként Drugeth Fülöp nádor, az ungvári vár építtetője seregében harcolt a kiskirályok ellen. Egy, **Csák Máté** ellen vívott csatában vesztette életét. **Jánosnak Simon** nevű fián kívül említést tesznek **Imre**, **Péter** és **István** nevű gyermekéről is. A források **Perényi Péter** nevű fiáról (későbbiekben országbíró) és Veronika nevű lányáról tesznek említést. Tőle a mai napig megszakítás nélkül levezethető a család fája.

A Perényiek közül kiemelkedő személyiségnek számít báró **Perényi Péter**, aki 1399-ben **Zsigmond** magyar királytól *Szőlős* városát és engedélyt várépítésre, 1405-ben pedig a királyházi *Nyalábvárat*. 1402 és 1414 között Ugocsa vármegye, 1408-ban Máramaros, 1411-1414-ben Zemplén, 1414-ben Abaúj és Ung vármegye főispánja volt.

A Kankó-vár korabeli ábrázolása

Forrás: http://nagyszolos-rk.org/?page_id=1463

A nagyszőlősi Kankó-vár romjai

Forrás: <https://karpataljalap.net/2014/11/13/muemlekek-nagyszolosi-jarasban>

Perényi Gábor (?–1526.08.29.), Ugocsa vármegye főispánja, aki a mohácsi csata egyik áldozata. Második felesége **Frangepán Katalin** volt, tőle született **János** nevű fia. Perényi Gábor halála után özvegye és fia a *Nyalábvárban* élt. Itt fordította magyarra **Komjáthy Benedek**, **Perényi János** nevelője, Szent Pál apostol leveleit.

A királyházi Nyalábvár romjai

Forrás: <https://hu.wikipedia.org>

A XV. század elején a *Szőlősrre* betelepült ferencesrendi szerzetesek fennhatósága alá kerültek a római katolikus templomok, kezdeményezték újabbak felépítését, oktatóként közreműködtek. Egyes források úgy tartják, hogy **Perényi Gábor** építtette 1505-ben a Ferences-rend számára azt a hatalmas kolostort, amely a szőlősi vár tözsomszédtságában állt. Más kútfők viszont **Perényi Istvánt** († 1521/24), és feleségét, **Frangepán Isotát** (Erzsébet) († 1545) feleségét tartják a kolostor pártfogójának, nevükhöz fűződik a *nagyszőlősi ferences kolostor* felépítése. 1535 elején 22 szerzetes fáradozott itt az Úr szolgálatában, akik a bökényi római katolikus templomban is papi szolgálatot vállaltak.

Perényi Ferenc (†1562) főtárnokmester, **Izabella királyné** kedvelt tanácsosa. Mikor **Ferdinánd király** csapatai bevették és lerombolták nagyidai várát (Arany János a történetet a *Nagyidai cigányok* című művében örökítette meg), **Perényi** kénytelen volt Lengyelországba menekülni, ahonnan azonban rövidesen erős had élén tért vissza. Visszatérte után a nagyszőlősi ferences szerzeteseket elűzte, kolostorukat kiürítette és várrá alakíttatta át. Áttért a református vallásra (harmadik feleségét és apósát követve) és **Szapolyai János Zsigmond** választott király, erdélyi fejedelem lett. Ugocsából is egy időben a katolikus papokat is kitiltották. Legkorábban a Tisza-

hát magyar köznemessége tért át hamar a kálvinista (református) hitre. A XVI. század második felére már a bökényi magyarság is kálvinista lett, az egykori Árpád-kori katolikus templomában 1573-tól napjainkig református lelkészek szolgálnak.

Az Ugocsából elűzött ferencesek átka elérte **Perényi Ferencet** is. 1557. október 15-én a **Thelekessy Imre** vezette császári csapatok ostrom alá vették és elfoglalták a nagyszőlősi várat, **Perényi Ferencet** és családját elfogták, javait elkobozták. 1563-ig volt **I. Ferdinánd** magyar király foglya, ezután elkobzott javait visszakapta. A leszármazottak közül a későbbiek visszatértek a katolikus vallásra, jótékonykodásukkal közreműködtek a katolikus egyházközségek felvirágoztatásában.

A ferencesek 1669-ben másodízben telepedtek meg a városban. Első kolostoruk a Kankó vár területén volt, amely a történelem viharaiban kihalt, elpusztult. A **Perényiek** adománya nyomán, **Bánffy Gábor** egykori udvarházából átalakítások sorával jött létre a rendház mai formája. E rendház mellé építették meg észak-déli hossz tengellyel templomukat, amely később egy tűzvész áldozata lett.

A nagyszőlősi ferences kolostor és templom

Forrás: <https://www.telekialapitvany.hu>

A **Perényiek** ugyancsak jeleskedtek a kolostor és a kapcsolódó templom barokk stílusban történő ujjáépítésében is. Vidékünkön is ekkor teljesedett ki a toleráns valláspolitikai és a katolikus megújulás korszaka.

Perényi Farkas, a Rákóczi-szabadságharc kitörésekor a lázadó nép elől a huszti várba menekült. Miután 1703-ban kuruc kézre került a vár, csatlakozott a felkelőkhöz. 1703 szeptembe-

rében részt vett az ungvári vár ostromában, és szerepe volt Vinna, Homonna, Sztropkó és Csicva várának bevételében. 1703. október 9-én udvari kapitánnyá nevezte ki Bercsényi, később ezredessé és ezredtulajdonossá vált. 1704 februárjában a Szigetközben harcolt. Követte Rákóczi a lengyelországi száműzetésbe és udvari hóp mestere lett. 1711. május 12-én indul haza Magyarországra. Károlyi Sándor intézkedik amnesztiája ügyében.

b. Perényi László, fiatal katonaként szolgált Rákóczi a szabadságharc idején, később politikai megbízásokat kapott. A szabadságharc bukása után követte a fejedelmet lengyelországi emigrációjába, ahonnan 1712-ben indult haza.

Perényi kastély (Nagyszőlős)

Perényi kastély (Beregárdó).

A három részre szakadt Magyarország keretében Ugocsa sokszor cserélt gazdát, s ez kedvezőtlenül hatott a környék gazdaságára. A Rákóczi-szabadságharc egyik kisebb gócpontja. 1717-ben a betörő krími tatárok komoly pusztítást végeztek a környéken, amely az 1880-as évekig rendkívül elmaradott térsége az országnak. Ekkor ugyanis a vasút építése kisebb fellendülést hozott erre felé. Területe 1910-ben 1213 km² volt.

1919. április 23-án a régiót elfoglalta a román királyi hadsereg, amely 1920 májusáig tartotta megszállva. Ezt követően 1939-ig Csehszlovákia része, amikor is a terület az első bécsi döntés értelmében Magyarországhoz kerül. A II. világháború után a Szovjetunióval kötött fegyverszüneti szerződés értelmében visszaálltak az 1938 előtti határok.

Ugocsa északi részét, más néven a Nagyszőlősi járást 1946-ban Kárpátalja részeként Csehszlovákia „átadta” a Szovjetunióknak, azon belül az Ukrán SZSZK-hoz lett csatolva. A Beregszászi járáshoz hasonlóan, 1944 őszétől itt is súlyos, nemzetiségellenes atrocitások történtek. Az 50-es években az erőszakos kollektivizálás tönkretette az addig jól működő mezőgazdaságot.

A Szovjetunió felbomlása (1991. december 26.) óta Ukrajna Kárpátontúli területéhez került. Az 1991. augusztus 24-től a független Ukrajna részeként a környék legfontosabb célja a rehabilitálás lett, amely mind a földek rendbetételét, mind a nemzetiségek szerveződését jelentette. A három nagy megyei jogú város (Beregszász, Munkács, Ungvár) után Nagyszőlős a kárpátaljai magyarság legfontosabb mai kulturális központja.

Nagyszőlős környékén elsősorban a jó éghajlati feltételek következtében kialakult mezőgazdasága meghatározó, rehabilitálás alatt lévő szőlőkultúrája ukrán szinten is kiemelkedő. Emellett főleg Nagyszőlős városában összpontosulva kisebb könnyűipar is jellemzi a környéket. A környék gazdaságában egyre nagyobb szerephez jut az idegenforgalom, köztük a falusi turizmus. A járás több hazai és külföldi befektetés célpontja.

A járás határozóbb nemzetisége az ukrán (71,5 %), de elsősorban a határmenti részekben jelentős számú magyarság (24,8 %) él. A terület lakosságának nagy része vidéken (elfogadható körülmények között) él, mezőgazdaságban dolgozik.

A hivatalosan 1953. november 9-én alapított Nagyszőlősi járás megszűnésének éve: 2020. július 17. Ettől az évtől a 697 km² terület, 121 058 fő (2019. jan. 1.) lakosság a Beregszászi járáshoz tartozik, közigazgatási központja: Beregszász.

Ugocsa non coronat

(Olvasmány)

Az Ugocsa non coronat latin kifejezés, azt jelenti, hogy Ugocsa nem koronáz. Ismeretlen eredetű történelmi szólás.

A hagyomány szerint Ugocsa vármegye írta ezt a lakonikus választ az 1505. év rákosi gyűlés határozatára visszaulva, amikor I. Ferdinánd a rendeket koronázásra hívta Székesfehérvárra (1527.november 3.).

Egy másik verzió szerint az 1722. évi országgyűlésen hangzott el először, mikor a pragmatika sanctiót (latin: „gyakorlati rendezést”) tárgyalták. A leányörökös megkoronázásáról a szavazás coronat vagy non coronat kifejezésekkel történt. Állítólag egyedül az ugocsai követ szavazott „non

coronat"-tal, s ezóta forog közszájon. Egy időben még hozzátették: sed ornat (hanem díszít). Tény, hogy 1635-ben már használták, így ez a verzió kevésbé valószínű.

Mivel a történelmi Magyarországnak Ugocsa volt a legkisebb vármegyéje, a többnyire ironikusan idézett szólás azt a fajta tiltakozást teszi nevetségessé, amikor a tiltakozónak nincs meg a kellő tekintélye ahhoz, hogy véleményét kellőképpen érvényesíteni tudja.

Forrás: Tóth Béla: Szájrul szájra, 1994 (reprint kiadás), Akadémiai Kiadó, 1901.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK:

- Mely vármegyékhez tartozott a mai Kárpátalja területe az egykori magyar vármegye-rendszerben?

- Kik a ferencesek? Mikor és milyen céllal alakult a rendjük?

- Kik azok a Perényiek? Hol és milyen várat, kastélyt építettek Ugocsában?

- Milyen történelmi tények kapcsolódnak a Nyalábvárhoz?

3. téma. Az egykori Ugocsa vármegye magyarlakta települései

Az egykori Ugocsa vármegye települései 1946–2020 között a Nagyszőlősi járáshoz, 2020-tól már a Beregszászi járáshoz tartoznak.

Akli/Öregakli/Окля: Az Árpád-kori települést (1323) *református temploma* a XV. században épült római katolikus templom, 1540-ben került a reformátussá lett lakosok kezére.

Aklihegy/Окли Гедь: A XX. sz. elején tanyából keletkezett falu. A helyi római katolikus, görögkatolikus és református vallásúak összefogásából *ökumenikus templom* épült fel 1995-ben, amelyet mindhárom felekezet használ.

Batár/Ботар: A Batár folyó menti Árpád-kori magyar lakta települést az okmányok 1216-ban, 1262-ben *Batar* néven említik. *Görögkatolikus temploma* a XIX. században épült.

Csepe/Чена: Árpád-kori magyar-ruszin/ukrán lakta település gótikus stílusú *Református temploma* a XV. században épült, azonban a feltételezések szerint az egykori római katolikus temploma a XIII. századi. A reformátusok 1697-től használják. A *görögkatolikus kőtemplom* 1883-ban, *római katolikus temploma* az ezredforduló után épült.

Csomafalva/Затисівка: Az Árpád-kori magyar-ruszin/ukrán lakta település első írásos említése 1356-ból való. 1552 után a római katolikusok reformátusokká lettek, majd felszívódtak. A *görögkatolikus kőtemploma* 1910–1914 között épült.

Fancsika/Фанчиково: Árpád-kori magyar-ruszin/ukrán lakta település első írásos említése 1300–1323-ból való. Római katolikus egyháza a XIV. században, református egyháza 1560-ban keletkezett, temploma 1755-ben épült barokk stílusban. *Görögkatolikus temploma* 1693-ban épült.

Feketeadó/Чорнотисів: Árpád-kori magyar-ruszin/ukrán lakta település, nevét 1319-ben említik először az oklevelekben *Ordo* néven, melyet az egykori királyi erdőőrökről és a fekete folyóvízről kapta. Római katolikus temploma a XIII. századi, a XV. században gótikus stílusban bővítették, amelynek jegyei ma is fellelhetők a szentélyben. *Református temploma* 1877-ben épült, tornya 1893-ban készült el.

Feketepatak/Чорний Потік: Árpád-kori magyarlakta település. Első írásos említése 1260-ból való. Nevét a rajta egykoron keresztül folyó sötét, fekete színű patakról kapta. Feketepatak régi *református temploma* 1670-ben épült, mai formáját 1848-ban kapta.

Fertősalmás/Фертешолмаш: Árpád-kori magyarlakta település az ukrán-magyar-román hármashatár közelében, a Túr jobb partján fekszik. Az 1500-as években keletkezett *református egyházközség temploma* 1812-ben épült klasszicista stílusban, tornya 1868-ban készült el. A településen görögkatolikus vallásúak élnek, imaházuk is van.

Gödényháza/Гудя: az Árpád-kori magyarlakta települést 1262 előtt *Gewden* néven említette egy oklevél, a Gödény család ősi birtoka volt. Református temploma 1664-ben épült, 1906-ban építették át. *Görögkatolikus temploma* is van.

Karácsfalva/Карачин: az Árpád-kori magyarlakta település nevét az oklevelek 1260-ban említették először *Karacunfalua* néven. Az 1747–1792-es összeírás szerint már önálló volt Karácsfalvi Görögkatolikus Egyházközség. A korábbi fatemplom helyett kőtemploma 1859 körül, tornya 1940-es években épült. Az egyházközség szülötte Sztojka Sándor munkácsi görögkato-

likus püspök, aki 1933–1942 között volt az egyházmegye főpásztora. 2003-tól az egyházközség területén működik a Karácsfalvai Sztojka Sándor Görögkatolikus Líceum.

Királyháza/Королєво: Árpád-kori magyar-ruszin/ukrán lakta település. Nevét 1262-ben említik először az oklevelekben. Neve a település melletti sziklás dombon emelkedett királyi erdőuradalmi központtal kapcsolatos. A domb tetején állanak *Nyalábvár* romjai, amely XIII. századi királyi vadászház XV. századi erősítésével épült. Sokáig a Perényi család fészke volt. A Wesselényi-féle összeesküvés leleplezése után I. Lipót császár parancsára a várat 1672-ben lerombolták. Többé nem épült fel.

A Nyalábvár déli őrbástyája mellett Perényi János emeltette 1530-ban kápolna sokáig állt még, ám a szovjetek 1946-ban lerombolták. A helyiek összefogásából sikerült újjáépíteni azt az 1990-es években. A *nyalábvári kápolnát* 1993. szeptember 8-án Kisboldogasszony ünnepére (szeptember 8.) szentelték fel, minden évben ezen az egy napon szentmisét tartanak itt. Királyháza temploma XIII. századi eredetű, többször átalakították, barokk stílusú. Református temploma 1911-ben épült eklektikus stílusban a XVIII. századi templom helyén.

Mátyfalva/Матиуово: Árpád-kori magyar-ruszin/ukrán lakta település. *Magfolua* néven 1326-ben említik először az oklevelekben. Eredeti neve Magyfalva volt, mely a régi magyar *Magy* személynév származéka. Az egykori római katolikus, jelenlegi református temploma a XV. században épült gótikus stílusban, többször átépítették. Tornya 1935-ben épült. Egykori 1710-ben fából épült görögkatolikus templom helyén 1932–1937 között új kőtemplom épült.

Nagypalád/Белука Паладь: A jelenlegi ukrán-román-magyar hármashatárnál Árpád-kori magyarlakta települést, 1232-ben *Palad* néven említik először. Neve a Pál személynévből alakulhatott ki. Református temploma középkori eredetű gótikus volt, amelyet a XVIII. században felújítottak. Ennek felhasználásával épült 1913-ban a mai templom. A templom kertjében található Kossuth Lajos – Kárpátalján egyedülálló – teljes alakos szobra (felavatva 1993-ban). Alkotója Kő Pál Kossuth-díjas szobrász, aki 1994-től Nagypalád díszpolgára.

Nagyszőlős/Виноградів: Árpád-kori magyarlakta település, 1262-ben *Zceuleus* néven említik először. A város feletti Fekete-hegy sziklateralaszán állnak a XIII. századi *Ugocsavár* romjai, amelyet 1308-ban említenek először. 1315-ben Károly Róbert király megostromolta és leromboltatta. A területet a XV. században a ferencesek kapták meg, akik erős *kolostort* építettek az egykori vár mellé. Ez 1558-ban néptelenedett el. A romokat a nép *Kankó-várnak* nevezi valószínűleg a barátok kalikóból szőtt durva csuhája alapján. A várromtól délre XIV. századi kis kápolna áll.

Későbbi várát 1399-ben a Perényiek kezdték építeni, helyén ma a barokk *Perényi-kastély* áll. A kastélyt 1573-ban említik először, a XVII–XVIII. században barokk stílusban építették át.

Mai barokk *ferences temploma és kolostora* 1744-ben épült, 1889-ben átépítették.

Nagyboldogasszony temploma a XIII. században épült, a XV. században gótikus stílusban átépítették, a XX. század elején helyreállították. 1945 után berendezése elpusztult, csak 1989-ben lett újra az egyházé.

Ferences kolostorát a XV. században alapították. 1556-ban a reformátussá lett helyiek a kolostort megrohanták, a szerzeteseket megölték, Kapisztrán Szent János (Szerém) Újlakról ide hozott ereklyéit a kútba dobták. A ferenceseket 1668-ban a Perényiek hívták vissza, de a kolostor 1747-ben leégett. Mai épülete 1889-ben épült.

Református temploma 1828-ban épült klasszicista stílusban.

A volt vármegyeháza előtt áll *Perényi Zsigmond* 1906-ban a főtéren felavatott, majd 1991-ben itt helyreállított szobra. Az épületben ma magyar középiskola működik, amely a nevét viseli.

Nevetlenfalu/*Неветленфолу*: Árpád-kori magyarlakta település. Az első írásos említése 1380-ból való Gyakfalva néven, de a falu nevet viselő Gyakfalvy család már a század derekán (1360) is szerepel, mikor a Sásváryak a Gyakfalvyknak engedik át a Gyakfalvával szomszédos, s a család által hamar elvesztett szántóföldeket. Legkorábbi ismert neve *Gyakfalva* (1360), mely a személynévként is alkalmazott 'tanult ember, írnok' jelentésű *deák* főnévnek és a birtokos személyraggal ellátott *falu* főnévnek az összetételéből származik. A név előtagja egybeesik a *gyak* (közösül) igével, s emiatt kezdték az illetlennek tartott eredeti név helyett valamikor 1619 után a *Nevetlenfalu* névalakot használni. Egy évszázadnyi vegyes névhasználat után, a vármegye alispánja 1720. évi határozatában a *Nevetlenfalu* elnevezést rendelte el.

A falu középkori eredetű római katolikus temploma mára teljesen átépült. A plébániát a XIV. században alapították. A hitújítás idején elvesz az ősi kistemplommal együtt. A katolikusok a templomot 1744-ben szerzik vissza. A plébániát 1790-ben állítják helyre. A régi helyén felépített új templomot 1903-ban szenteltek fel. A XIX. századi gótikus stílusú *református templom* helyére 1910-ben egy új templom épült. 1937-ben szentelték fel az Egry Ferenc öntötte új harangot. 1992-ben a falu központjában emlékművet állítottak a II. világháború és a sztálinizmus áldozatainak. Görögkatolikus templomát 2011-ben avatták fel.

Több mint 100 éves *régi magyar zászlót őriz* saját házában a Kosztya család. Az egyik felmenő, Kosztya Endre (1871–1947) már birtokolta, és ő hagyta hátra két lányára, Erzsébetre és Máriára a féltve őrzött szimbólumot.

Salánk/*Шаланки*: Árpád-kori magyarlakta település. 1332-ben Salanch néven említik először. 1711. február 11-én itt tartotta II. Rákóczi Ferenc a szabadságharc utolsó (rész)országgyűlését. A helyszín, a *salánki kastély* 1717-ben a tatártámadás során elpusztult. *Református templom*. Eredetileg római katolikus volt a XIV. században épült templom, 1530–40 körül lett a reformátusoké. Azóta többször átépítették, javították. Az épülethez történelmi esemény is köthető: a templom karzatán 1935. április 8-án keltezett felirat emlékezik meg arról, hogy itt tartotta meg II. Rákóczi Ferenc a szabadságharc utolsó, 1711. február 11-i salánki országgyűlését. A toronyban két harang lakik: Az egyiket Budapesten öntötték Walser Ferenc műhelyében 1893-ban, a másikat Egry Ferenc kisgejőci harangöntő mester készítette 1922-ben az I. világháborúban elvitt harang helyére. *Görögkatolikus templom*. A Salánki Görögkatolikus Egyházközségnek 1792-től népes gyülekezete van, a régi fatemplom helyére 1878-ban épült a kőtemploma.

Mikes-kút. Salánk határában, a Hömlöc-hegyen található a falu egyik nevezetessége, a *Mikes-kútja*, amely nevét II. Rákóczi Ferenc hűséges krónikásáról és társáról, Mikes Kelemenről kapta.

Salánki Rákóczi-kultusz bölcsője a Rákóczi-emlékpark. A sztálinizmus áldozatainak 1989-ben emlékművet állítottak a falu központjában: egy sziklatömbre réztáblát erősítettek, rajta az áldozatok névsorával. A 2000-es évektől újabb szobrokat felállítva emlékparkot alakítottak ki a területen. 2003-ban a Nagyságos Fejedelem szobra került a parkba, a következő évben Szent

István szobrát avatták fel. 2005-ben Mikes Kelemen domborműve kapott helyet a parkban. Az alkotások Koltay László püspökhatvani szobrászművész munkái, amelyek a Mikes Kelemen Hagyományörző és Alkotótáborban születtek. 2006-ban Boldog Romzsa Tódor, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye vértanú püspökének szobrával egészült ki a park. Itt található a Salánkon elhunyt Osváth Miklós festő kopjafája is. 2018-ban az I. világháború frontjain elesett 18, illetve a hadifogolytáborokban életüket vesztett 12 salánki honvédnak állítottak kopjafát, amely Szabó Zoltán fafaragó műve.

Mikes Kelemen Hagyományörző Alkotótábor. A tábor eredete több évtizedre nyúlik vissza. 1995-től szervezték meg Salánkon az ún. Jurtatábort, amelynek célja a magyar hagyományörzés mellett az volt, hogy a résztvevők megismerkedjenek a középkori lovagok életmódjával és harcművészetével. A tábor 2004-ben felvette Mikes Kelemen Hagyományörző Alkotótábor nevet. Elsősorban azok a kárpátaljai gyerekek vesznek részt rajta, akik a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ) által szervezett tantárgyi versenyeken eredményesen szerepeltek az adott évben.

Salánki erdő. A Salánk melletti Nagyerdő híres tölgyfáiról, amelyet hordó- és bútorkészítéshez, továbbá építőanyagként egyaránt használtak, használnak nemcsak Kárpátalján, hanem külföldön is. Az itt található tölgyfák legidősebbje 150–170 éves. A Salánki Erdészeti nagy része napjainkban is természetvédelmi terület.

Salánki hordó. Salánkot a kárpátaljai hordókészítés fellegvárának tartják. Valaha több mint száz bodnár műhelyében készült itt híres salánki hordó. Az apáról fiúra szálló mesterséget még ma is jónéhányan gyakorolják a településen.

Viaszos tojásdíszítés. A kárpátaljai hagyományos húsvéti tojásfestés egyik központja az egykori ugodsa vármegyei magyar település, Salánk, ahol a viaszos tojásfestés technikáját gyakorolják előszeretettel. A technika és a több mint 270 minta anyáról leányra száll faluban.

Salánki kalap. Jellegzetes népviselet volt egykor a salánki kalap, más néven biblinkalap vagy pántlikás kalap. Kész Barnabás salánki helytörténész leírása alapján a posztóból készült, fekete színű fejfedőnek a szokásostól szélesebb, háromujjnyi széles szalaggal összefogott karimája és lapos teteje volt. A legények gyakran virágot tűztek a kalap mellé. Kész Margit néprajzkutató leírása szerint egy nagyszőlősi zsidó kalapos készítette ezt a bizonyos salánki kalapot. Hagyományosan a menyasszony adta azt a vőlegényének. A férfiakkal – haláluk után – a kalapot is eltemették.

Szőlősgyula/Gyula/Дюла: Árpád-kori magyarlakta település. Nevét 1396-ban említették először az oklevelekben *Gyula* néven. Pusztaszőlősnévből keletkezett magyar névadással. *Református temploma.* A római katolikusok által épített XV. századi templom 1580-tól került a reformátusok tulajdonába. Tornyát egy villámcsapást követően lebontották. Fa haranglába 1977-ben épült.

Tekeháza/Текеша: Árpád-kori magyar-ukrán/ruszin lakta település. Nevét 1324-ban említették először az oklevelekben de *Thekee* néven. Pusztaszőlősnévből keletkezett magyar névadással. A nyalábvári uradalomhoz tartozott. A református hitélet 1560-ban keletkezett, temploma az 1700-as években épült, többször javították. A görögkatolikus gyülekezet kőtemploma 1797-ben épült.

Tiszaújhely/Hove Село: Árpád-kori magyar-ukrán/ruszin lakta település. 1360-ban *Huihel*, majd *Uyhel* néven említették először. Egykori birtokosai, az Újhelyi család tagjai, akik innen vették nevüket is. A falu legrégebbi épülete a *református templom*, amely a XIV–XV. században épült római katolikusok részére. Később többször átépítették és felújították, aminek következtében elvesztette gótikus jellegét.

A régi fatemplom helyett az új *görögkatolikus kőtemplomot* 1926–1928 között építették.

A sztálinizmus áldozatai emléktáblája a református templom előtt áll, amelyet 1989-ben állítottak. 2006. szeptember 8-án avatták fel az Újhelyi család emlékoszlopát.

Tiszakeresztúr/Перехрестя: Árpád-kori magyar lakta település, *Kereztur* néven első említése 1260-ból való. A Keresztúr helynév azzal kapcsolatos, hogy a falu templomát a Szent-Kereszt tiszteletére szentelték fel. A megkülönböztető szerepű *Tisza* előtag a folyó mellékére utal. A református hitre áttért közösség első említése 1576-ban történik. A gyülekezet a középkori eredetű, korábban római katolikus templomot használta annak 1870-es leégéséig. A romokat felhasználva épült meg az új kőtemplom. A templomkertben az elhurcoltak és a háborús halottak emlékműve, amely a honfoglalás 1100 éves évfordulójának dátumait is megörökítette.

Itt született **Borbély Balázs**, Rákóczi egyik kedvelt kuruc tisztje, aki a fejedelem megbecsülést a tiszabecsi ütközetben tanúsított vitézségével vívta ki. **Jókai Mór** *Szeretve mind a vérpadig* című regényében emlékezik meg tetteiről.

Verbóc/Вербовець: Árpád-kori magyar lakta település, nevét 1251-ben említetik először az oklevelek *Vrbovac* néven. Nevét a falun keresztülfolyó hasonló nevű patakról vette. *Vrbovac* (Verbóc) szláv eredetű szó, amely fűzfával benőtt (füzes) helyet jelent. *Református kőtemploma* a korábbi fatemplom helyett 1828-ban épült. A gyülekezet első írásos említése 1577-ből való.

Werböczy István emléktáblája. Valószínűleg itt látta meg a napvilágot 1458-ban Werböczy István magyar jogtudós, Magyarország nádora. Nevét számunkra az 1517-ben latin nyelven kiadott Tripartitum, azaz Hármaskönyv című törvénykönyve tette ismertté, amely a magyar feudális szokásjogokat rendszerezte. Az első magyar fordítást Weres Balázs készítette 1565-ben. Werböczy szülőfalujában, Verbőcön 2007-ben állítottak emléktáblát/emlékművet a jogtudós tiszteletére.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK:

- *A térképen keresd meg a felsorolt településeket!*
- *Tanulmányi kiránduláson közelebbről is megismerheted megyénk nevezetességeit. Indulás előtt látogass el a könyvtárba, gyűjts anyagot a történelmükről!*

4. téma. Jeles személyek

Vidékünk híret főleg a kitűnő tudósoknak, íróknak, művészeknek és társadalompolitikusoknak köszönheti.

Ki	Hol született	Kicsoda
<i>Aczél László</i>	(Kunszentmiklós, 1849.01.03.- Nagyszőlős, 1906.12.24.)	Tudós iskolaigazgató Nagyszőlősen. Az „Ugocsa megye ismertetője” (1902) c. monográfia szerzője. Kriptája a nagyszőlősi Fekete-hegyen található.
<i>Balla Teréz</i>	(Nagypalád, 1951.12.25.-)	Költő, pedagógus regionális néprajzkutató.
<i>Balogh Miklós</i>	(Királyháza, 1934-2007)	Költő, újságíró.
<i>Bay István</i>	(Bökény, 1676.- Bökény, 1742.10.24.)	Földbirtokos, ismert naplóíró (Memoriale Diarium c. írásában megörökítette az 1717-es tatárjárást a Tiszaháton. Emléktáblája Tiszabökényben található.
<i>Bay Mihály</i>	(Bökény, 1640?-1706?)	Kuruc diplomata. Emléktáblája Tiszabökényben található.
<i>Bíró Andor Antal</i>	(Tiszapéterfalva, 1929.02.01.-2018.)	Kolhozelnök, szakíró, a legendás Határőr Agrárcég elnöke.
<i>Bíró Andor, dr.</i>	(Feketeardó, 1961.01.01.-)	PhD történész, magyarságkutató, a HM Hadisírgondozó Iroda főtanácsosa.
<i>Borbély Balázs</i>	(Tiszakeresztúr)	II. Rákóczi Ferenc kedvelt ezredese, aki rangját a tiszabecsi ütközetben vívta ki. Jókai Mór Szeretve mind a vérpadig c. regényében emlékezik tetteiről.
<i>Deák Ferenc, dr.</i>	(Nagypalád, 1937.07.16.- Bátyú, 2021.03.31.)	Pszichológus, pedagógiai szakíró, oktató.
<i>Dupka György, dr.</i>	(1952.04.11.-)	Író, PhD történész, lágerkutató, kiadói főszerkesztő.
<i>Fóris István</i>	(Tiszabökény, 1820. XI.20- 1902.XI.16.)	Kossuth hadnagya, a bökényi temetőben nyugszik. A Szirmai Fóris család tagjai Móricz Zsigmond adatközlői voltak, kötetben adták ki a helyi népmeséket.
<i>Furicz János</i>	(Bökény, 1857-?)	Mesemondó, meséi könyvalakban <i>Felsőtiszai népmesék</i> címmel Debrecenben jelent meg 1956-ban.
<i>Gulácsy Lajos</i>	(Tivadarfalva, 1925.01.08.- Munkács, 2016.11.06.)	Politikai elítelt, naplóíró, református püspök.
<i>György Ferenc</i>	(Tügy, 1893-Budapest, 1980.)	Tiszaújlakon nevelkedett kárpátaljai költő, lapszerkesztő, sportoló.

Hagara Viktor	(Nagyszőlős, 1848-?)	Ismert jogi doktor, ügyvéd, országgyűlési képviselő. Tagja volt a párizsi békekongresszusnak. Emléktáblája Beregszászban található.
Haragozó Miklós	(Salánk, 1940-Salánk)	ismert festő.
Horváth Katalin, dr.	(Tiszakeresztúr, 1945.05.30.-)	A filológiai tudományok kandidátusa, nyelvész, nyugalmazott ungvári egyetemi tanár.
Ilniczky Sándor	(Feketeardó, 1889.01.30.- Tomszk, 1947)	Görögkatolikus kanonok, a munkácsi g.k. székeskáptalan nagyprépostja, pápai protonotárius, a magyar országgyűlés felsőházának örökös tagja, a kárpátaljai kormányzati biztos főtanácsadója. Mint politikai elítélt mártírhalt.
Ilosvai Selymes Péter	(XVI. sz.)	Az ismert lantos, Nyalábvárban élt és alkotott az 1530-as években.
Keresztyén Balázs	(Nagybereg, 1949.01.15.-Nagyszőlős, 2007.11.09.)	Pedagógus, helytörténész. A <i>Magyar művelődési hagyományok kárpátaljai lexikonja</i> (1995., <i>Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon</i> 2001) c. munka szerzője.
Kész Barnabás, dr.	(Salánk, 1966.06.29.-)	PhD történész, néprajzkutató, hagyományörző, a beregszászi főiskola tanára.
Kész Margit, dr.	(Nevetlenfalu, 1971.05.31.-)	PhD néprajzkutató, a beregszászi főiskola tanára, docens.
Kiss Ferenc, dr.	(Péterfalva, 1928-Budapest)	Ismert irodalomtörténész, kritikus, az MTA Irodalomtörténeti Intézetének tudományos munkatársa, Kovács Vilmos barátja, a Forrás Stúdió támogatója. Tisztelői a helyi magyar középiskola falán emléktáblát helyeztek el.
Király Benedek Lőrinc	(Tiszabökény, 1951.03.22.) Tiszabökény, 2009.02.25.)	Meseíró.
Kocsisné Szirmai Fóris Mária	(Tiszabökény, 1899-)	Népművelési szakreferens, népművészeti és mesegyűjtő. Női ipari szakiskolákban működött, majd néphagyományi és népművészeti gyűjtőmunkával foglalkozott (1935–70) főként a Felső-Tisza-vidéken és Somogy megyében.
Komáromy András	(Péterfalva, 1861.11.18.-Budapest, 1931.12.05.)	Ugocsa krónikása, levéltáros, irodalomtörténész, az MTA I. tagja (1895). Emléktáblája Tiszapéterfalván található.
Komjáthy Benedek	(XVI. sz.)	A Perényiek tanítómestere, 1532-ben a Nyalábvárban a „magyar nyelvű nyomtatott reneszánsz irodalom” elindítója. Magyar nyelvre fordította Pál apostol leveleit, melyet Krakkóban nyomtattak ki.

Kovács Katalin	(Nagyszőlős, 1971.08.05.-)	Néprajzkutató, könyvterjesztő. <i>Ha a lelkek... Lélekhiedelmek Salánkon</i> (2002) c. néprajzi monográfia szerzője
Kőszeghy Elemér	(Fertőszalmás, 1960.06.22.-)	Költő, újságíró, a Kárpáti Igaz Szó nyugalmazott főszerkesztője.
Kutlán István	(Fancsika, 1894.01.05.-Fancsika, 1989.10.06.)	Ismert festő, grafikus, pedagógus, tankönyvíró.
Lajos Mihály	(Salánk, 1966.01.01.-)	Újságíró, közíró. a Kárpátalja c. hetilap munkatársa. <i>A Hömlőc lábánál. Salánk, feketepatak, és Verbőc történetéből</i> (1998) c. falumonográfia szerzője (társszerző: György Horváth László).
Lator László	(Tiszasásávár, 1927.11.19.-)	Kossuth-díjas költő, műfordító, esszéíró. A Digitális Irodalmi Akadémia alapítója. Budapesten él.
Milován Sándor	(Nagyszőlős, 1941.04.13.-)	Politikai elítélt, kisebbségi politikus, jegyzetíró, a KMKSZ tiszteletbeli elnöke.
Nagy Endre	(Nagyszőlős, 1877.02.05.- Budapest, 1938.05.05.)	Ismert író, konferanszié, a magyar irodalmi kabaré megteremtője.
Nagy Jenő	(Feketepatak, 1924.12.29.-2004.01.08.)	GUPVI-túlélő, naplóíró, pedagógus. Megaláztatásban (A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén (1992) c. könyv szerzője.
Pályuk Anna	(Veresmart, 1858–Tiszaabökény, ?)	Tiszaabökényi mesemondó. Kocsisné Szirmai Főris Mária 1910–18 között 100 meséjét jegyezte fel.
Penckőfer János (Eperjesi), dr.	(Nagyszőlős, 1959.01.02.-)	PhD irodalomtörténész, író, költő, szerkesztő, a beregszászi főiskola nyugalmazott tanára.
Perényi Zsigmond, báró	(Beregszászvérgárdó, 1783.- Pest, 1849.10.24.)	A magyar főrendiház elnöke. Az 1848-49-es szabadságharc vértanúja. Emléktáblája Beregszászban, mellszobra Nagyszőlősön található.
II. Rákóczi Ferenc	(Borsi, 1676.03.27.- Rodostó, 1735.04.08.)	Erdélyi fejedelem (1704-1711), a kuruc szabadságharc vezére, a munkácsi uradalom tulajdonosa. Emléktáblája Munkácson, lovas szobra Beregszászban található.
Riskó Marianna, dr.	(Nagyszőlős, 1953-)	PhD történész, egyházkutató. <i>A Ferencesek Nagyszőlősön. Ötszáz éves jelenlét térben és időben</i> (2007). c. monográfia szerzője.
Révész Imre (Csebray)	(Sátorajaujhely, 1859.01.21.-Nagyszőlős, 1945.02.03.)	Ismert realista életképfestő, illusztrátor gondozott sírja Nagyszőlősön található

Széchenyi István, gróf	(Bécs, 1791.10.21.- Döbling, 1860.04.08.)	A reformkor jeles személyisége, az MTA alapítója, tagja, író, politikus. A Felső-Tisza szabályozását szívügyének tekintette. Emléktáblája (szobra) Beregszászban, Csetfalván, Tiszaújlakon található.
Szocska A. Ábel	(Nagyszőlős, 1972.09.24.-)	Batáron nevelkedett nyíregyházi görögkatolikus megyéspüspök.
Tar Zoltán	(Nagyszőlős, 1877.10.07- Ungvár, 1941.01.11.)	Főlevéltárnok, Ugocsa, Bereg és Ung vármegyék levéltárt kezelte. Sajtó alá rendezte <i>Ungvár és Ung vármegye monográfiáját</i> .
Varga László	Tivadarfalva, 1928-)	Ismert pedagógus, Tiszabökény iskolaigazgatója (1958-)
Vári Fábán László, dr.	(Tiszaújlak, 1951.03.16.-)	PhD néprajzkutató, Kossuth-, József Attila-díjas költő, író, a Magyar Művészeti Akadémia irodalmi tagozatának tagja, 1988-tól vezetője
Werbőczy István	(Verbőc, 1458- Buda, 1541.10.13.)	Ítélmester, királyi személynök, nádor, kancellár. A <i>Hármaskönyv/Tripartium</i> , Bécs 1517 c. törvénykönyv szerzője, amely 40 kiadást ért meg. Emléktáblája/emlékműve Verbőcön található.
Zékány János	(Karácsfalva, 1670- Karácsfalva, 1739.06.05.)	Magyar nemes, II. Péter orosz cár nevelője, aki 1714-ben hazatért szülőfalujába
Zrínyi Ilona grófnő	(Ozalj, 1643- Nikodémia, 1703.02.18.)	II. Rákóczi Ferenc anyja, Munkács birtokosa, a munkácsi vár hős védelmezője, az egyedüli nő, akit a török szultán hősiességeért tüntetett ki. Emléktáblája, szobra a munkácsi várban

Az Ugocsa-vidéken számos olyan kiemelkedő személyiség járt, akiknek a nevét máig őrzi az utókor. Különböző korokban vidékünk területén világhírű személyiségek fordultak meg.

Ki	Hol született	Kicsoda
Bartók Béla	(Nagyszentmiklós, 1881.03.21.- New York, 1945.09.26.)	Világhírű magyar zeneszerző. 1892. május 1-jén Nagyszőlősön először adott koncertet. Népdalokat gyűjtött Tiszabökényben. Emléktáblája, portrészobra Nagyszőlősön található.
Jókai Mór	(Komárom, 1825.02.18.-Bu- dapest, 1904.05.05.)	Jókai Mór <i>Szeretve mind a vérpadig</i> című regényében emlékezik meg a keresztúri <i>Borbély Balázs</i> tetteiről, aki Rákóczi egyik kedvelt kuruc tisztje volt.
Kossuth Lajos	(Monok, 1802.09.19.- Turin, 1894.03.20.)	Az 1848/49-es szabadságharc vezérének szobra van Nagypaládon.

Kölcsey Ferenc	(Sződemeter, 1790.08.08.-Cseke, 1838.08.24.)	Ismert reformkori költő, kritikus, a magyar <i>Himnusz</i> és a <i>Huszt</i> c. vers szerzője. Tiszaújlakon keresztül utazva a viski gyógyfürdő gyakori vendége, Tiszabökenyben több rokona volt. Nevét felvette a tiszapéterfalvi középiskola.
Mikszáth Kálmán	(Szklabonya, 1847.01.16.-Budapest, 1910.05.28.)	Ismert író, újságíró, az MTA tagja. A vidékünkön is játszódó „ <i>Akli Miklós</i> ” regény és több írás szerzője
Móricz Zsigmond	(Tizacsécse, 1879.06.29.-Budapest, 1942.09.04.)	Ismert írónak mások mellett Tiszaújlakon voltak rokonai. Itt szerzett élményeit több művében megörökítette („Életem regénye”, „A boldog ember”). Emléktáblái Tiszaújlakon, Nagypaládon. Nevét felvette a nagypaládi középiskola.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK:

- A felsorolt nevek közül húzd alá azoknak a híres embereknek a nevét, akikről már tanultál! A többiekről gyűjts további ismeretanyagot!
- Akinek a neve még ismeretlen számodra, azoknak életét, munkásságát megismerheted a következő könyvekből:
 - Keresztyén Balázs: *Magyar művelődési hagyományok kárpátaljai lexikonja* (1995).
 - *Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon* (2001) c. és
 - Dupka György: *A kárpátaljai magyar művelődési élet jeles személyiségei* (2018).

VII. Függelék

Fontosabb események időrendi táblázata

895-900: Honfoglalás.

895-1000. Ugocsa erdős vidéke az Árpád-házi királyok vadászterülete lett.

1101–1200 körül. A gyeprürendszer kiegészítéseként létrehozták a *Sásvári várispánságot* (központja *Tizzasásvár*, földvár a Tisza mentén).

1201–1270 körül. A *Sásvári várispánság* egyesül az *Ugocsa erdőispánsággal*, amely a tatárjárást követően az 1271-ben megszűnt *Borsova vármegyéhez* tartozni, ekkor jön létre a nemesi *Ugocsa vármegye*.

1230: A hivatalos, latin nyelvű okmányokban először történik említés *Buken*-ről.

1230-1500: A falu birtokosai a Bökényiek voltak, majd a falu a Bay család birtoka lett.

1241–1242: A tatárjárás a Tiszahát falvaiban, az egyházi intézményhálózatban is súlyos károkat okoz.

1300 körül: A bökényi *egyházközség* római katolikus temploma a Sásvári esperességhez tartozott.

1368: A falu neve a latin szövegekben így szerepelt: *Beken*, *Bwken*, *Bewken*, *Beoken*, *Bökeny*. Helyes ejtésük a ma is használt Bökény.

1413: Az iratok szerint *Kántor László* bökényi plébánosként működött.

1443-1552: Az Ugocsa Főesperesség 22 plébániájának egyike a Tiszabökényi Római Katolikus Egyházközség.

1520-tól: Bökény a középkorra jellemző vársártartási joggal rendelkezik, ezeket április 24-én, július 1-án, szeptember 29-én tartják.

1553-tól a római katolikusoktól elvett Árpád-kori templomban megkezdte működését Bökény református egyháza, *Gyarmathy Ambrus* személyében református lelkész kezdte meg a szolgálatot.

1703. július 14. Tiszabecs-Tiszaújlak-Tiszabökény határában lezajlott a Rákóczi vezette szabadságharc első győztes csatája. A továbbiakban a II. *Rákóczi Ferenc* vezette szabadságharcból úgyszólván az egész falu kivette a részét.

1717. augusztus 27–29. A krími tatárok felperzselték Bökényt – nagy pusztítást végeztek.

1718-1720: A félig elnéptelened faluba a földbirtokosok első hullámban 20 ruszin családot telepítettek le. Létrejött a görögkatolikus egyházközség.

1771-1792: A már létezett görögkatolikus fatemplomát Szent Mihály titulusra szentelték. A Bökényi Görögkatolikus Egyházközségtől az évtől vezeti az anyakönyvet.

1792: A leírások szerint 420 ember él Bökényben.

1848. március 15. A Pesten kitört forradalom hírére többek között Bökényben is kitörő örömmel fogadták. *Kossuth Lajos* felhívására közel 50 bökényi férfi fogott fegyvert.

1851: A felmérés szerint ekkor 553 lakosa van a falunak, ebből 64 római katolikus, 292 görögkatolikus, 186 református, 22 zsidó vallású.

1870–1875: A krónikások szerint több száz lakost elvitt a tomboló kolerajárvány Bö-

- kényben is. A halottakat a falu beltelken kívüli *Kolerás-dombon* temették el.
- 1891–1893:** Az első acélszerkezetű Tisza-híd építése *Czekelius Aurél* nevéhez fűződik.
- 1900:** A falunak 804 lakosa van. Ebből 35 német, 15 rutén anyanyelvű, illetve 81 római katolikus, 389 görögkatolikus, 3 evangélikus, 257 református, 123 izraelita, 1 egyéb vallású.
- 1903. szeptember 20.** II. Rákóczi Ferenc turulmadaras emlékművének felállítása Bökény, Tiszabecs, Tiszaújlak határában a szabadságharc 200. évfordulója évében.
- 1907-től** a település teljes neve: *Tiszabökény*
A megkülönböztető szerepű Tisza előtag a folyó mellékére utal.
- 1914–1944:** Az első világháború idején 33 bökényi és 17 farkasfalvi katona halt meg.
- 1920–1938:** Tiszabökény Csehszlovákiához tartozik.
- 1921:** A falut 875-en lakják, ebből 9 csehszlovák, 22 orosz, 704 magyar, 90 zsidó, 50 külföldi.
- 1938–1944.** Tiszabökény újra Magyarországhoz tartozik.
- 1941:** 1160 lakos, ebből 98 római katolikus, 618 görögkatolikus, 354 református, 2 evangélikus, 94 izraelita vallású.
- 1941–1945:** Bökényből 51 fő bevonult a magyar hadseregbe. Közülük 8 fő harcban esett el.
- 1944 májusa.** A németek a magyar csendőrség közreműködésével Bökényből 99 zsidó lakost deportáltak.
- 1944. október 24.** A szovjet hadsereg közeledésének hírére felrobbantották a Tisza-hidat. A jelenlegit a háború után, a 60 évek elején építették meg.
- 1944. október 26.** A szovjet hadsereg egységei elfoglalták Tiszabökényt is.
- 1944. november 18.** 55 ártatlan bökényi civil férfit hurcoltak el a Szovjetunió munkatáboraiba. 13 fő meghalt a szolvyvai, szambori és más lágerekben.
- 1944–1991:** Tiszabökény Bobove néven a Szovjetunióhoz tartozik.
- 1945:** Lerombolták Rákóczi Turulmadaras emlékoszlopát Tiszabökény határában.
- 1945:** A faluban a magyar tannyelvű elemi iskolában megindul a szovjet típusú oktatás.
- 1948–1949:** Bökényben is megalakították a kolhozt. A politikai vezetés az ellenálló, kolhozellenes gazdákkal, kulákokkal kegyetlenül leszámolt. A vezető értelmiségieket koncepciók perbe fogták.
- 1946:** a szovjet hatósági úton megállapított ukrán *Bobove, Tiszabökény*, az ukrán *Bobovij*, „bab” melléknévnek a semlegesnemű alakjából való.
- 1949. január** első vasárnapjától **Kököracsény Pál** görögkatolikus parochus tevékenységét betiltották. Később az aposztázia elutasítása miatt 25 év Gulág-rabságra ítélték, 1956 után szerencsésen hazatért.
- 1949:** A falunak magyar tannyelvű általános iskolája van.
- 1949–1953:** Szovjetellenes agitációért 7 bökényit 10-től 25 évig terjedő szabadságvesztésre ítélték.
- 1958. szeptember 1.** A tivadarfalvi *Varga Lászlót* fizikatanárt nevezik ki igazgatónak a hétosztályos iskolába (2010. augusztus 26-án, 52 éves pedagógiai szolgálat után vonult nyugdíjba).
- 1950:** Határőr Kolhoz néven (ukránul *Príkordonnik*, oroszul *Pogranycsnyik*) a bökényi, péterfalvi, forgolányi kolhozokat egy gazdaságba egyesítették, amelynek központja Tiszapéterfalva lett.
- 1961:** A péterfalvi központú Határőr Kolhoz elnökének a tivadarfalvai születésű **Bíró**

- Andor* (1929–1918) korábbi történelem-tanárt, iskolaigazgatót nevezték ki.
- 1961:** A Határőr Kolhoz a szűknek bizonyult klub helyén egy tágas, több funkciós kultúrházat épített.
- 1971:** Tiszabökényt egyesítették Tiszapéterfalvával.
- 1968:** Bökény központi emlékparkjában felavatták a Gyászoló anya szobrát.
- 1971-2020** között Tiszabökény négy másik faluval egyetemben – Forgolány, Tivadar, Tiszapéterfalva, Tiszafarkasfalva – a nagyszőlősi járási Péterfalvai Polgármesteri Hivatal közigazgatása alá tartozott. Így lakosainak száma 5200 körüli.
- 1979 szeptembere.** A Határőr Kolhoz támogatásával, a gazdaság költségén sikerült felépíteni egy 540 férőhelyes általános iskolát. A hiányosságokat kiküszöbölve a tanintézet 1980. január 11-én kezdett el működni.
- 1988:** A jövedelmezően működő Határőr Kolhoz nevet váltott, ezután Határőr Agrárcég-Kolhoz.
- 1989. július 16.** Tiszabökény és Tiszaújlak határában, a Határőr Kolhoz Agrárcég területén felavatták a II. Rákóczi Ferenc *Turulmadaras emlékművet*, amelynek költségeit teljes egészében magára vállalta a Bíró Andor vezette mezőgazdasági nagyüzem.
- 1989:** A falu lakossága 2600 fő. Ebből 2550 magyar.
- 1989:** A legalizáció után a községnek csak egy része tért vissza a görögkatolikus egyházba.
- 1991:** a falu a független Ukrajnához tartozik.
- 1996:** Emlékművet avattak a sztálinizmus és a II. világháború tiszabökényi és farkasfalvai áldozatai tiszteletére.
- 2005:** Felavatják a Rákóczi-szobrot. Alkotója Frech Ottó, budapesti ffaragó művész.
- 1999:** Elkezdék építeni a bökényi templomot *Papp Tihamér* ferences atya kezdeményezésével, *Dupka György* díszpolgár, a templomépítési szakbizottság elnökének vezetésével.
- 2000 körül.** Az ezredfordulót követően – a helyi magyar szervezetek kezdeményezésére – sikerült visszaállítani a település eredeti nevét a *Tisza-* előtaggal: *Tiszabökény*, (ukránul: *Тисобукень* [Tiszobikeny],
- 2001:** A falu lakossága 2216 fő. Ebből 2144 magyar.
- 2003:** elkészült és átadásra került a kétszintes, 90 férőhelyes bölcsőde-óvoda.
- 2005:** felépült az ortodox/pravoszláv templom.
- 2007:** Fogarasy-kastély múzeum parkjában kopjafát állítottak emléktáblával az 1717-es tatár betörés áldozatainak emlékére.
- 2008. szeptember 10.** Bökény is megkapta *Molnár Zsolt* címerkutató, díszítőfestő-címerkészítő-aranyozó által elkészített saját címerét és zászlaját.
- 2013:** Majnek Antal megyéspüspök *Weinrauch Máriaó* ferences atyát jelölte ki plébániai kormányzónak Tiszabökénybe.
- 2014:** A holokauszt 70. évfordulóján felavatták a bökényi zsidó áldozat feliratos emlékoszlopot.
- 2015. november 22.** *Majnek Antal* püspök felszentelte az Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletére és a mártírok emlékére emelt tiszabökényi tiszabökényi római katolikus templomot.
- 2017. augusztus 27.** A tiszabökényi római katolikus egyházközség a tragikus események 300. évfordulója alkalmából az Árpád-házi Szent Erzsébet Templom külső falán emléktáblát avatott az 1717. évi utolsó nagy „tatárjárás” áldozatainak emlékére.
- 2018. augusztus 30.** Felavatták az I. világháborús hősök (1914–1918) emléktábláját a

nagy háború befejezésének 100. évfordulóján.

2018. december 1. A Szent Mihály Arkan-
gyal fatemplom felszentelését *Milan*
Šašik, a Munkácsi Görögkatolikus Egy-
házmegye püspöke végezte el.

2019. augusztus 19. Felavatták a VI. Kárpát-
aljai Nemzetközi Szobrásztábor adomá-
nyát – az *Anyá* kőszobrot. Alkotója Jitka
Kusova csehországi szobrásznő.

2020. A legutóbbi iskolareform következté-
ben a magyar tannyelvű tanintézetet *Ti-
szabökényi Gimnáziumnak* nevezték el.

2020: 2022-től az újabb közigazgatási reform
szerint térségi társulás folytán, ezuttal a
beregszászi járáshoz csatolt Péterfalvai
Polgármesteri Hivatal ellátja Batár, Ne-
vetlenfalu, Akli, Újakli, Aklihegy, Gyu-
la, Hömlös, Feketeardó, Csepe, Hetenyi,
Csoma községet is. Összesen mintegy 20
ezer lakost szolgálnak ki.

2020–2021: teljeskörű felújítással újjávará-
zsolták az ősi református templomot.

2023. január 22. *Kovály Csillát*, a Kultúr-
ház igazgatóját, a Magyar Kultúra Lovag-
ja címmel tüntették ki.

Kislexikon

A

Államosították: állami tulajdonba vették.

Áldozás: valakinek vagy valaminek vallá-
si szertartásban engesztelésül, hálából (fel)ál-
doznak valamit, valakit.

Apszis: templom főhajójának, illetve szen-
télyének félkör alakú lezárása.

Ásatás: föld alá került régi tárgyak, romépü-
let maradványok szakszerű kiásása, feltárása.

Atrocitás: kegyetlenkedés, jogsértő, erő-
szakoskodás.

Avatás: ünnepélyesen valamely közösség-
be való felvétel.

B

Bába: szülésznő.

Barokk: XVII–XVIII. századi európai
művészeti stílus, irányzat, amelyet szenvedélyes
mozgalmasság és dús díszítőelemek jellemeznek.

Batiszt: finom, vászonkötésű, sűrű szövésű
(len vagy pamut) kelme.

Belterjes gazdálkodás: nagy ráfordítás-
sal, korszerű agrotechnikával történő gazdál-
kodási mód.

Bőgatya: vászonból készült, térden alul
érő, bő, közvetlenül a testen nadrágként viselt
férfi ruhadarab.

Bűbáj: varázslat, igézet.

C

Csép: rúdból és a végére szíjazott hadaró-
ból álló, a szemtermés kiverésére való eszköz.

Csepű: a kender, len vagy juta gerebenezés-
kor keletkező kóc.

Csoroszlya: az ekének a barázdafalat füg-
gőlegesen hasító szerkezeti része.

Csűr: takarmány, termény raktározására
való szellős gazdasági épület.

D

Deportálás, internálás: valakit hatósági
intézkedésre idegenbe száműznek, elhurcol-
nak.

E

Eredetmonda: valamely nép származásá-
ról szóló monda.

Eresz: a tetőnek a falhoz csatlakozó pereme.

Erdőispánság: királyi járadékszolgáltató és közigazgatási egység a középkori Magyarországon. Élén az ispán állt.

Evangélista: az Újszövetségben Jézus életét leíró négy könyv valamelyikének szerzője (Márk, János, Máté, Lukács).

Ezred: 2-4 zászlóaljból, illetve az ezredtörzsből és több, közvetlen alosztályból álló katonai egység.

F

Família: népesebb vagy jelentősebb család.

Fejedelem: királyi címet nem viselő uralkodó.

Fertály: negyed.

Fibula: díszes ruhakapocs, tű, csat.

Fília: fiókegyház, leányegyház, amely saját plébánossal nem rendelkezik.

Főispán: a vármegyei, illetve városi törvényhatóság élén álló kinevezett (királyi) tisztviselő.

Főrend: a magyar rendi, majd a polgári kori országgyűlés felső tábláján ülésező főpapok és világi nemesek elnevezése.

G

Gázló: folyó vagy állóvíz átlábolható szakasza.

Gótika: a középkornak magasba törő, csúcsíves formákat kedvelő építészeti stílusa a XII–XIII. században.

Guzsaly: kézi fonáshoz használt eszköz, amelynek rudjára tekerik rá a kendert, lent.

H

Hamvas: batyu, lepedő vagy ponyva kendervászonból.

Hátság: síkságból kiemelkedő, alig tagolt dombvidék.

Hiedelem: megalapozatlan, tévesen kialakított vélemény.

Hombár: gabona tárolására használatos nagy láda, magtár.

Humusz: termőföld, termőtalaj.

I

Iga: igavonó állat nyakára tehető (páros) fakeret, amelyhez a szekérrúd kapcsolódik.

Ikonosztázion: a templom szentélyét a hajótól elválasztó, ikonokkal díszített (deszka) fal.

Istráng: kötél, amely a ló szügyén levő hámot köti össze a szekérrúdon levő hámfával.

Íz, Ízik: kukorica szárának, nádnak, bodzának a két egymás fölött levő levélcsomó közötti része.

J

Javasasszony: babonás gyógyító eljárásokkal foglalkozó nő.

Jobbágy: a földesúr földjén gazdálkodó paraszt, aki ennek fejében urának adóval (terménypénz) és ingyen munkával tartozott.

K

Kán: mongol, illetve török fejedelmi cím.

Kántor: énekes szertartásokat (orgonán és) énekszóval vezető egyházi alkalmazott.

Kender: érdes levelű, magasra növő ipari rosnövény.

Kéve: levágott gabonából, ipari növényből összekötött nyaláb.

Kisnemes: kevés birtokkal rendelkező nemes.

Kolera: halálos kimenetelű, járványos, fertőző betegség.

Konzervatív: hagyományokhoz, szokásokhoz ragaszkodó.

Kopjafa: faragványokkal díszített, oszlopszerű fejfa.

Követ: a rendi Magyarországon az országgyűlés alsó táblájának tagja.

Kreálás: létesítés, szervezés.

Kúria: udvarház.

Kvaderkövek: négyszögletes, szabályos, faragott építőkövek.

L

Léleklátó: a babona szerint meg tudja idézni a holtakat.

Lidérc: a babonában bolygótűzként megjelenő gonosz szellem.

M

Meder: a földfelszínen folyó- vagy állóvíznek helyet adó mélyedés.

Megront: babonás hiedelem szerint varázslattal megbetegít.

N

Nászasszony: a házasságot kötött gyermek anyósát nevezték így a gyermek szülei.

Násznagy: a házasság előkészítésében (például a leánykérésben) is részt vevő házassági tanú.

Nemesség: a feudalizmus korában az uralkodó osztály összefoglaló elnevezése.

Neoromán: a román stílust felújító, utánzó művészeti stílus a XIX. században.

O

Obszidián: üvegszerű, sötét vulkáni kőzet.

Orsó: a kézi fonásban a fonal ideiglenes föltekérésére használt pálcikaszerű eszköz.

Ö

Öntéstalaj: folyók ártéri lerakódásából keletkezett talaj.

P

Pányva: a) a legelő állat kikötésére használt kötél, b) az állat megfogására használt hosszú kötél, amely csúszó hurokban végződik.

Parókia: a lelkész lakása és hivatala.

Pendely: a) vászon alsószoknya, b) vászonból készített hosszú női ing, kisgyermek hosszú, ingszerű ruhája.

Pestis: a nyirokmirigyek elgennyesedésével járó, pusztító, járványos betegség.

Pitvar: udvarról, tornácról nyíló helyiség.

Plébánia: katolikus egyházközség ügyeit intéző lelkészi hivatal.

Polihisztor: több tudományágban kiváló, egyetemes tudású személy.

Ponyva: erős, durva szövésű vászon.

Proletárdiktatúra: az uralomra került munkásosztály diktatórikus államhatalma.

Protestáns: a kereszténységnek s reformáció során kialakult ága, illetve valamelyik felekezete.

Protestantizmus: a protestáns vallások tanainak összessége.

Pusztafalu: elnéptelenedett falu.

Puttó: meztelenül ábrázolt (pufók) angyalka, fiúgyermek.

Püspökség: az egyházmegye élén álló fölszentelt főpap hivatala, tisztsége.

R

Raj: 6–12 főből álló egység a szakaszon belül.

Ráolvasás: bűvös erejűnek tartott szöveg (elmondása) kuruzsló gyógyítás.

Ravatal: (fekete posztóval letakart) alkotmány, állvány, melyre a koporsót a benne fekvő halottal temetés előtt ráteszik.

Reformáció: a XVI. században a katolikus egyház ellen irányuló, a protestáns felekezeteket létrehozó társadalmi, politikai és ideológiai mozgalom.

Regös: karácsony és újév táján ősi népszokás szerint házról házra járva regös-énekeket mondó (jelmezes) fiúk, lányok.

Reneszánsz: a XIV–XVI. században az antik formákat továbbfejlesztő képzőművészeti irányzat.

Restaurál: megrongált műalkotást, régiséget helyreállít.

Robot: a jobbágy kötelező ingyen munkája a földesúr, a vármegye részére.

Román: művészeti stílus a XI–XII. században, amelyet a tömörség és a félkörív jellemmez.

Rutén: ukrán/ruszin népnév, Magyarországon a XVII. századtól terjedt el.

S

Sarc: a legyőzöttekre kivetett pénzbeli vagy természetbeni szolgáltatás.

Secco: a falat burkoló száraz vakolatra enyves vagy más kötőanyagú festékekkel történő festés.

Sőre: hízlalni való vagy hízlalt szarvasmarha.

Stáció: a Kálvária 12 képe, szobra közül valamelyik.

Sz

Szakasz: a rajnál nagyobb, a századnál kisebb katonai egység.

Szakajtó: kenyértészta kelesztésére való (gyékényből font) fületlen kosár.

Szakramentum: a Krisztussal való lelki egyesülést jelképező szertartásos cselekmény.

Század: 3–4 szakaszból álló katonai alapegység.

Széljárás: valamely vidéken uralkodó szél vagy szelek iránya.

Szemmelverés: nézéssel való rontás, illetve ennek eredménye. Európa-szerte közhírt, az ókortól nyomon követhető hiedelem.

Szentély: templomnak az a része, amelyben a főoltár áll.

Szertartás: vallási kultusz alkalomhoz kötött hagyományos cselekménye.

Szin: részben nyitott oldalú gazdasági épület.

Szószék: mellvéddel körülvett kisebb szónoki emelvény.

Szöttes: házilag szőtt (népi motívumokkal díszített) anyagból készült holmi.

T

Táltos: a magyar ősvallásban varázsló, akit természetfölötti erejű embernek hittek.

Tempírozva: időzítve.

Terra sigillata: római-kori, vörös mázas, domború díszítésű, égetett edényfajta.

Tífusz: kiütéssel, nagy lázzal, idegrendszeri tünetekkel járó súlyos, fertőző betegség.

Tized: a termés tized része, mint adó vagy munkadíj.

Tornác: falusi háznak nyitott oldalú, gyakran oszlopos folyosószerű része.

Tömegárú: nagy mennyiségben forgalomba kerülő áru.

U

Ugar: pihentetés végett bevetetlenül hagyott szántóföld.

Uradalom: központi igazgatás alatt álló nagybirtok.

Úrbárium: a jobbágyság kötelezettségeit tartalmazó rendelet.

Úrbér: a jobbágyság szolgáltatások összessége.

Ü

Üteg: néhány löveggel rendelkező tüzérségi alegység.

V

Vám: árunak valamely állam (régén város, megye, település) határán való átviteléért fizetett díj.

Varázslás: csodatevő hatásának tekintett cselekvés.

Vőfély: férfi, aki a vendégeket lakodalomra hívja, s a lakodalom menetét irányítja.

Veranda: fedett folyosó, tornác.

Z

Zálogbirtok: a kölcsönzött pénz biztosítékként nyújtott ingatlan (földbirtok).

Zálogbirtokos: a zálogbirtokkal rendelkező földesúr.

Zászlóalj: 2-4 századból álló katonai alakulat.

Zerge: sziklás hegységben élő, gyors, ügyes mozgású, a kecskéhez hasonló. kérődző állat.

Zs

Zsellér: jobbágytelekkel nem rendelkező jobbágy.

Zsilip: meder elzárására, illetve a belőle kifolyó víz mennyiségének szabályozására való vízepítési műtárgy, illetve berendezés.

Zsinat: vezető papi személyeknek fontos egyházi ügyekben döntő gyűlése.

Zsindely: tetőfedésre pikkelyszerű elrendezésben használatos hosszúka falemez.

Zsold: katona illetménye pénzben vagy természetben.

Ha a tankönyvben találsz számodra még ismeretlen szavakat, kifejezéseket, keresd meg valamelyik lexikonban, szótárban: *Magyar Értelmező Kéziszótár*, *Magyar Néprajzi Lexikon*, *Akadémiai Kislexikon*, *Idegen szavak és kifejezések szótára*, írd le a füzetbe!

Felhasznált irodalom

Bagu Balázs: Az 1848/ 49-es forradalom és szabadságharc Kárpátalján. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2010. <https://mek.oszk.hu/11000/11021/>

Bendász István: Részletek a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye történetéből. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1999.

Beregvármegye ismertetője. Szerkesztette és összeállította: Réti Béla, Miskolc, 1940.

Botlik József–Dupka György: Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991. Mandátum–Universum, Budapest–Szeged, 1991. <https://mek.oszk.hu/23800/23853/>

Botlik József–Dupka György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993. <https://mek.oszk.hu/23800/23849/>

Csatáry György: A Rákóczi-kor emlékhelyei Kárpátalján, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2020

Csatáry György: Levéltári kalászatok (tanulmányok, szövegközlemények). Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest. 1993.

Csatáry György: Ugocsa vármegye II. Rákóczi Ferenc államában 1703-1711. PoliPrint-II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvár-Beregszász, 2008. Tárolt változat: http://www.kmf.uz.ua/hun114/images/konyvek/csatary_gyorgy_ugocsa_varmegye_rakoczi.pdf

Deschmann Alajos: Kárpátalja műemlékei. Tájak Korok Múzeumok Egyesület, Budapest, 1990.

Dupka György–Horváth Sándor: Múltunk s jelenünk. Balogh Edgár nyomában Kárpátontúlon. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1987.

- Dupka György–Horváth Sándor–Móricz Kálmán:** Sorsközösség. A kárpátaljai magyarok a '80-as évek végén. Kárpáti, Ungvár, 1990.
- Dupka György** (szerk.): „Sötét napok jöttek...” Konceptiók percek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944–1955. Intermix, Ungvár-Budapest, 1993. <https://mek.oszk.hu/23600/23610/23610.pdf>
- Dupka György** (szerk.): Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946). Intermix, Ungvár-Budapest, 1993. <https://mek.oszk.hu/23600/23609/23609.pdf>
- Dupka György–Zubánics László:** Szépaszszony dombja. Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2014. <https://mek.oszk.hu/12900/12907/12907.pdf>
- Dupka György:** „Ne ítéld el ...!” Zsidó népihit, antiszemitizmus üldözés Kárpátalján a náci és a kommunista eszmék nevében (1938–1991). Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2015. <https://mek.oszk.hu/14300/14370/>
- Espán Margareta:** Hagyományok, nemzeti értékek Kárpátalján. Kárpátaljai Népfőiskolai Egyesület – Kárpátalja hetilap, Ungvár, 2015.
- Fedinec Csilla:** A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944. Fórum Intézet–Lilium Aurum, Galánta–Dunaszerdahely, 2002.
- Fényes Elek:** Magyarország geographiai szótára (Kárpátalja). Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998.
- Fodor Gusztáv:** Református múltunk kezesség I. Adattár, kárpátaljai református gyülekezettörténeti kutatásokhoz 1523–2016. Narancsik Imre Kutatói Műhely, Tiszaszentimre, 2016.
- György Horváth László–Lajos Mihály:** A Hömlöc lábainál. Salánk, Feketepatak, és Verbőc történetéből. Falumonográfia. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1998. <https://mek.oszk.hu/23800/23841/>
- „HÉT kereszt alatt felkelek.** Kárpátaljai néprajzi és honismereti dolgozatok. P. Punykó Mária (szerk.). Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, Budapest-Beregszász, 1997.
- Kárpátalja 1919–2009:** történelem, politika, kultúra (főszerk: Fedinec Csilla, Vehes Mikola; szerkesztőbiz.: Csernicskó István, Oficinskij Román, Osztapec Jurij, Szarka László, Tokar Marian). Argumentum, Budapest, 2010. 422–441. <https://mek.oszk.hu/16900/16932/16932.pdf>
- Kárpátalja magyar szemmel.** Szerk. dr. Tarpai József. Útikönyv. Shark Kft. Beregszász–Ungvár, 2021.
- Kárpátalja templomai.** Görögkatolikus templomok. Összeállította: Ivaskovics József, Szírohman Mihály, Palkó István, Kohán László, Ungvár, 2001.
- Kárpátaljai református templomok.** Összeállította: Ivaskovics József, Palkó István, Kohán László, Ungvár-Beregszász, 2000.
- Kárpátalja magyar személyi és intézmény-adattára** Dupka György közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993. <https://mek.oszk.hu/23600/23637/23637.pdf>
- Kárpát-medencei Magyar Kutatási Adatbázis** (magyar nyelven). MTA. (Hozzáférés: 2010. augusztus 29.)
- Keresztény Balázs:** Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon. Mandátum–Hatodik Síp Alapítvány, Budapest-Beregszász, 2001. <https://mek.oszk.hu/23500/23501/>

Keresztény Balázs: Rákóczi virágai. Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1990. <https://mek.oszk.hu/23600/23608/>

Kész Margit: Gyógyító hagyomány Kárpátalján. Úgy ne ártson néked Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2006.

Kocsisné Szirmai Fóris Mária: Tiszavidéki keresztszemes hímzésminták. Minerva Könyvkiadó, Budapest. 1969.

Komáromy András: Ugocsa vármegye a történelemben: válogatott írások, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2001.

Madarak voltunk. Kárpátaljai néprajzi írások. P.Punykó Mária (szerk.). Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, Budapest – Beregszász, 1999.

Marosi István: Görögkatolikus magyarok Kárpátalján. Közösségek és templomok, Szent Miklós Egyesület, 2014.

Nagy Iván: Magyarország családi címerekkel és nemzékrendi táblákkal: IV. kötet [Ebeczky - Gyürky]. Pest: Ráth Mór. 1858. 433. o

Riskó Marianna: Ferencesek Nagyszőlősen. Ötszáz éves jelenlét térben és időben. Új Ember Kiadó, Budapest, 2011.

S. Benedek András: A tettenérhető történelem. Kárpátaljai nemzetiség- és kultúrtörténeti vázlat. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993. <https://mek.oszk.hu/23600/23636/>

Szabó István: Ugocsa megye. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, BP., 1937.

Ugocsa megye. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest – Új Mandátum Könyvkiadó, Beregszász, 1994.

Vári Fábián László: Vannak ringó bölcsők. Kárpátaljai magyar népballadák. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992. <https://mek.oszk.hu/10900/10995/10995.pdf>

Zubánics László. Világok végein. Északkelet-Magyarország a XVI–XVIII. században: politika, gazdaság, kultúra. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2015 – 158 p. – <http://mek.oszk.hu/14300/14343>

Zubánics László. Vitézi végek dicsérete. A nemesség szerepe a XVI–XVIII. századi Északkelet-Magyarország társadalmi fejlődésében. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2016 – 292 p. – <http://mek.oszk.hu/15800/1589>

Levéltári források:

Kárpátalja Területi Állami Levéltár
Ugocsa megye főispáni iratai (674. fond)
Magyar Országos Levéltár, Budapest

Internetes források:

<http://www.karpatalja.ma>
<http://www.karpataljalap.net>
<http://www.karpatinfo.net>
<http://www.karpataljaturizmus.info>

ISBN 978-615-5757-34-1

9 786155 757341